

Sociální aspekty integrace seniorů

Iveta Straková

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Iveta STRAKOVÁ**
Osobní číslo: **H118291**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Sociální aspekty integrace seniorů**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- prezentování daného problému v odborné literatuře.
  - analýzu sociálních aspektů integrace seniorů se záměrem na sociálně pedagogickou rovinu problému.
  - analýzu vybraných determinant. Začleňování osob vyššího věku do společnosti.
- Součástí práce bude kvantitativní výzkum.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Haškovcová, H. Fenomén stáří. Praha: Havlíček Brain Team, 2010.

Mühlpachr, P. Gerontopedagogika. Brno: Masarykova univerzita, 2004.

Mühlpachr, P. Bargel, M., ml. Senioři z pohledu sociální pedagogiky. Brno: Institut mezioborových studií, 2011.

Mühlpachr, P. Sociální inkluze v prostředí biodromální speciální pedagogiky. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

Pokorná, A. Komunikace se seniory. Praha: Grada Publishing, 2011.

Walsh, D. Skupinové hry a činnosti pro seniory. Praha: Portál, 2005.

Vedoucí bakalářské práce:

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
Katedra pedagogiky a psychologie

Datum zadání bakalářské práce:

11. listopadu 2013

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2014

V Brně dne 11. listopadu 2013

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PaedDr. Slavomír Laca, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

V Brně .....15.4.2014.....

.....IVETA STADKOVA.....
Jméno, příjmení studenta
.....
.....
.....
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělčně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tématem bakalářské práce jsou sociální aspekty, které ovlivňují začleňování seniorů do většinové populace. Jsou utříděny do skupin na sociální, osobnostní a socioekonomické. Aspekty jsou popsány obecně a u některých zdůrazněny rozdíly mezi větším městem a obcemi. Bakalářská práce rovněž popisuje činnost orgánů města Brna a jiných organizací v tomto městě působících, ve věci péče o seniory. V praktické části byl proveden kvantitativní výzkum, který zjišťoval mezi seniory vzdělávajícími se v klubech, zda senior, který se vzdělává, udržuje sociální kontakty, orientuje se v oblasti sociální péče a má možnost užívat bezbariérové prostředky hromadné dopravy a zda je integrovaný.

Klíčová slova:

Senior, stárnutí, rodina, sociální kontakty, vzdělávání, sociální péče, bydlení, bezbariérovost, informovaný senior.

ABSTRACT

The topic of the thesis are social issues that affect the inclusion of older people in the general population. They are categorized into groups based on social, moral and socio-economic background. Aspects are described in general and some in greater detail highlight differences between the major cities and towns. Bachelor thesis also describes the operation of the City of Brno and other organizations active in this city, in the care of the elderly. Practical part of the thesis includes a quantitative research that was conducted to investigate if the seniors who receive education in the clubs for the elderly maintain social contacts, has sufficient information in the field of social care and enjoys the opportunity of barrier-free public transport and whether such senior is integrated.

Keywords:

Senior, aging, family, social contacts, education, social care, housing, barrier free, informed senior.

“Všichni po sobě něco chceme. Jen po starých lidech nechce nikdo nic. Když však staří lidé po sobě něco chtějí, smějeme se jim.“

István Örkény, Kočičí hra

Děkuji panu prof. PhDr. Mgr. Pavlu Mühlpachrovi, Ph.D. za velmi užitečnou a vstřícnou metodickou pomoc a cenné rady, které mi poskytoval při zpracovávání bakalářské práce.

Dále děkuji seniorům za čas, který věnovali vyplnění dotazníků použitých v praktické části bakalářské práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Ve Střelcích dne 15. 4. 2014

Iveta Straková

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 POSTAVENÍ SENIORŮ VE SPOLEČNOSTI	11
1.1 CHARAKTERISTIKA SENIORSKÉ POPULACE	12
1.2 HISTORIOGRAFIE SOCIÁLNÍ PÉČE.....	12
1.3 DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ VE VZTAHU K SENIORŮM	15
2 SOCIÁLNÍ SYSTÉM VE VZTAHU K SENIORŮM	16
2.1 CÍRKEVNÍ INSTITUCE V PÉČI O SENIORY	16
2.2 SENIŘI V BRNĚNSKÉ MĚSTSKÉ AGLOMERACI.....	18
3 SOCIÁLNÍ ASPEKTY ŽIVOTA SENIORSKÉ POPULACE	21
3.1 BYDLENÍ SENIORŮ.....	21
3.2 DOPRAVNÍ SLUŽBY PRO SENIORY	23
3.3 RODINA SENIORA	24
3.4 BEZPEČNOST SENIORA VERSUS BEZBARIÉROVOST	26
4 ASPEKTY OSOBNOSTNÍ	29
4.1 VZDĚLÁVÁNÍ	29
4.2 KULTURA.....	32
4.3 DOBROVOLNICTVÍ.....	35
5 SOCIOEKONOMICKÉ ASPEKTY SENIORSKÉ POPULACE	37
5.1 ZDRAVOTNICTVÍ	37
5.2 SOCIÁLNÍ PÉČE A SLUŽBY.....	38
5.3 SOCIÁLNÍ KONTAKTY	42
5.4 PRÁVNÍ PŘEDPISY	44
PRAKTICKÁ ČÁST	47
6 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	48
6.1 METODIKA, CÍL VÝZKUMU A FORMULACE HYPOTÉZ	48
6.2 CHARAKTERISTIKA A POPIS VÝZKUMNÉHO VZORKU	49
6.3 ANALÝZA A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	50
6.4 VERIFIKACE NEBO FALZIFIKACE PRACOVNÍCH HYPOTÉZ	73
ZÁVĚR	74
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	76
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	81

ÚVOD

V této bakalářské práci se zaměřím na skupinu obyvatel seniorského věku, tedy seniorskou populaci. **Cílem této bakalářské práce je analýza a utřídění aspektů, které přispívají k integraci seniorů.** Popíšu aspekty nejen sociální, ale také socioekonomické, zdravotní a osobnostní. Dále zjistím aktuální stav integrace seniorů do současné společnosti a ten popíšu právě z jejich pohledu.

Zvyšující se věk populace je skutečnost dnešní doby. Stárnutí je nezvratným procesem. Hranice stáří se stále posouvá výše. Přestává být spojována s věkem, kdy člověk odchází do starobního důchodu. I když věk odchodu do důchodu se také posouvá. Hranice stáří je ale u každého jiná, individuální. Na otázku, kdy je člověk starý, si můžeme odpovědět různě: Je to v momentě, kdy se cítí, že nerozumí “dnešnímu světu”? Nebo ve chvíli, kdy o něm okolí smýšlí jako o „starém“? Nebo v momentě, kdy začne potřebovat pomoc druhé osoby? Nebo když přijde čas, kdy se začne ohlížet zpět a hodnotit svůj dosavadní život v domnění, že už ho nic nečeká a je na čase začít se vyrovnávat se smrtelností? Aktuálním sociálním problémem je fakt, že naše společnost zatím dostatečně nezareagovala na zvyšující se množství seniorů a jejich prodlužující se věk nabídkou služeb, vhodného vzdělávání a jiných aktivit. Přitom se jedná o záležitosti, které prodlužují setrvání seniorů v domácím prostředí. Odsouvá se tím okamžik, kdy budou muset využít dlouhodobé péče v ústavním zařízení.

Naše současná společnost je orientovaná spíše na děti a mládež a seniory opomíjí. Například neumí využít jejich potenciálu ve smyslu předávání zkušeností dětem a mládeži, osobních zážitků z novodobé historie našeho národa, tedy určité formy mezigeneračního učení. Na vytváření obrazu nezájmu o seniora se podílí také média. V televizní reklamě na cokoli vidíme jen krásné, mladé, dokonalé osoby, senioři se v ní objevují jen jako konzumenti lepidla na protézy. V neodborném tisku, který tvoří podstatné procento vydávaných periodik, jsou prezentovány fotografie a vedeny rozhovory s mladými, krásnými, štíhlými osobami. Kdy tam bude zařazen senior, který něco umí? Proč nejsou senioři respektovanou částí naší společnosti?

Zejména z důvodů absence informací hrozí seniorům také různé formy týrání a zanedbávání, např. slovní agrese, zastrašování, snižování sebevědomí, zdůrazňování nepotřebnosti nebo nadbytečnosti seniora, jeho záměrné omezování v oblíbených činnostech, izolace. Ty mohou být těmi druhy týrání či zanedbávání, které senior

bez informací sám nemusí rozeznat. Takové jednání blízkého člověka může považovat za normu.

V praktické části této bakalářské práce budu formou kvantitativního výzkumu zjišťovat, jaké aspekty ke své integraci považují senioři za stěžejní. Výzkum budu provádět mezi seniory ve větším městě – Brně a obcích či malých městech v „Klubech aktivních seniorů“. Tyto kluby zřizují jak obce, tak i farnosti. Zajímavé bude rovněž srovnání výsledků mezi občany Brna a menších obcí.

Závěr mého kvantitativního výzkumu by mohl být přínosem především představitelům samospráv těchto územně správních celků při plánování vhodných sociálních služeb a aktivit, jichž je senior jak příjemcem, tak se na nich i aktivně podílí.

TEORETICKÁ ČÁST

1 POSTAVENÍ SENIORŮ VE SPOLEČNOSTI

Senioři jsou součástí populace stejně jako nezletilci a osoby v produktivním věku. Vzhledem k prodlužování délky života se seniorský věk u mnohých osob přibližuje délce jejich věku produktivního.

Stáří je označení pro pozdní etapy života. Období stáří je provázáno mnoha změnami, a to i v sociálních rolích. Jedná se sice o období postproduktivní, ale je třeba brát v úvahu, že i v tomto věku dochází k osobnostnímu rozvoji. Osobnostní rozvoj je procesem celoživotním (Mühlpachr, 2005).

Obyvatel nad šedesát let je v současné době sedmina z celé populace. Předpokládá se, že v roce 2050 bude seniorská populace třetinová (Rylko, Stafford, 2010).

Užívá se několik druhů dělení seniorského věku. Můžeme jej dělit na třetí a čtvrtý věk, kdy do třetího věku spadají ti senioři, kteří jsou soběstační. V momentě, kdy sebeobslužnost výrazně klesá a jsou odkázáni na péči druhých osob, ať už v rodině nebo s využitím sociálních služeb, mluvíme o tzv. 4. věku. Dále se užívá dělení také dle chronologického věku, a to na populaci třetího věku, tzv. skupinu „young old“ patří senioři ve věkovém rozhraní 65 až 75 let. Od 75 let výše nazýváme seniorskou skupinu 4. věku „oldest old“. Senior je zkratka osoba v postproduktivním věku.

„Človek, ktorý sa dožil „požehnaného veku“ bol vystavovaný úcte spoločensky uznávaným výhodám, a to preto, že bol pamätníkom, rozprávačom starých dôb, a mladší generácie nemohli získať informácie nikde inde, iba z ich rozprávania. Staroba bola po dobu niekoľkých storočí vzácna a preto aj žiaduca“ (Laca, 2013, s. 107, [CD-ROM]).

Současná media vyobrazují seniory převážně jako problém pro společnost: zvyšování dávek důchodového pojištění a sociálních dávek kompenzujících nepříznivý zdravotní stav, zvyšující se nároky na zdravotní a sociální péči.

Aktivní začleňování osob vyššího věku do společnosti přináší výhody nejen pro ně samotné, ale i pro osoby jiných věkových kategorií.

1.1 Charakteristika seniorské populace

„Niektó vidí starnutie ako všeobecné zníženie schopností, iní jako obdobie zvýšenej zraniteľnosti a zníženej nezávislosti, ďalší spájajú starobu s vrcholom znalostí, múdrosti a jasnozrivosti. Každý z názorov je čiastočne pravdivý“ (Laca, 2013, s. 107, [CD-ROM]).

Senioři jsou stále pestřejší skupinou. Spadají sem osoby sice v postproduktivním věku, ale mnozí z nich ještě stále pracují. Před několika desítkami let bychom typického seniora popsali jako osobu v teplákách nebo šatové zástěře krmící holuby na náměstí nebo sedící u okna, nanejvýš hlídající vnoučata. Dnes najdeme velké procento seniorů, kteří tráví svůj čas aktivně, vzdělávají se ať už organizovaně nebo samostatně. Více nežli dříve, pokud mají příznivou finanční situaci, cestují. Zastávají funkce v zastupitelstvech, dozorčích radách. Orientují se v nových technologiích a považují za nutnost udržovat přátelské vztahy. Navštěvují častěji kulturní akce. Přesto určitá část seniorů dnes bojuje s finanční stránkou, žije z minimální penze, a pokud žijí sami, často mají vysoké náklady na bydlení. K izolovanosti přispívá i horší zdravotní stav, absence bezbariérových přístupů nejen do veřejných budov, ale také například nemožnost samostatně nastoupit do vlaku, pokud vagón není nízkopodlažní. Postupně omezují svoje kontakty mimo domov jen na ty nejnnutnější, především na cestu k lékařům. Díky těmto bariérám se snižuje jejich možnost samostatně si vyřídit osobní záležitosti. Také šance být ve stáří potřebný, zejména formou mezigeneračního učení, ale i předáváním zkušeností dalším seniorům, přátelům, vrstevníkům. Všechno toto může být dobrou půdou pro začínající depresi. Především to vědomí, že jsou pro společnost nepotřební, odsunuti na vedlejší kolej a jdou vstříc smrti.

„Máme zodpovědnost vůči dnešním starým lidem a je třeba jim pomáhat, aby pochopili význam svého věku, oceňovali jeho možnosti a překonávali pokušení odmítat ho, utíkat se do izolace a poddávat se pocitu neužitečnosti a zoufalství“ (Rylko, Stafford, 2010, s.7).

Každý člověk může tuto etapu svého života prožívat naplno a důstojně.

1.2 Historiografie sociální péče

V **dávnověku** v rámci rodového uspořádání byla hlavním zájmem lidí potřeba zajistit si základní obživu. Ten, kdo se nemohl o sebe postarat z důvodu postižení, onemocnění nebo vyššího věku, spoléhal na solidaritu v oblasti příbuzenských vztahů (z nepublikovaných přednášek VOŠ sociálně právní, 2012).

Následovalo **období paternalismu**. Objevil se institut státní podpory. Ta byla vyplácena lidem z těch sociálních skupin, které byly stěžejní pro tehdejší stát: např. v 18. století př. n. l. babylonský král Chammurapi zařadil do právních norem příspěvek 1/3 přídělu pro vdovy po vojácích v případě, že zemřelý voják zanechal syna. Válečným veteránům byla přidělována půda jako prostředek zajištění na stáří (z nepublikovaných přednášek VOŠ sociálně právní, 2012).

V antickém Řecku žil svobodný občan z práce svých otroků, nepotřeboval tedy zajištění státu. Pokud trpěl zdravotním postižením, státní pomoc mu náležela. V Athénách byly za vlády Perikla zavedeny diety pro potřebné, které měly později formu vstupenek na zápasy, do divadla a přídělů obilí (z nepublikovaných přednášek VOŠ sociálně právní, 2012).

V Římské říši vznikaly spolky řemeslníků: Collegia funeratica a Collegia teniorum. Řemeslníci přispívali ze svých příjmů a ze vzniklého fondu byly vypláceny příspěvky. Ty náležely rodině při úmrtí řemeslníka anebo řemeslníkovi, pokud jej postihl úraz. Fungovala charita bohatých občanů cílená na výživu dětí a sirotků. Tato činnost následně pokračovala tzv. alimentačním fondem. Z úroků za půjčení peněz se přispívalo dětem a sirotkům (z nepublikovaných přednášek VOŠ sociálně právní, 2012).

Vzniklé **křesťanství** nastolilo hodnoty jako respekt a pomoc bližnímu, tedy každému. Zdůrazňovalo podporu a pomoc nemocným a nemohoucím. Vznikla charita, která byla řízená státem (z nepublikovaných přednášek VOŠ sociálně právní, 2012).

V 8. století se pomoci potřebným již věnovala církev. Budovala útulky, zakládala kláštery a žebravé řády, vše pro pomoc zdravotně znevýhodněným a chudým. S feudalismem se rozšiřoval okruh chudých občanů a péče církevních institucí nestačila pokrýt potřebu v této oblasti. Objevily se reformní křesťanské směry, které usilovaly o sociální rovnost. V českých zemích to bylo husitství.

V anglických zemích v 16. století inicioval Thomas More svojí filozofií, že stát musí pečovat o chudé, zavedení chudinské péče. V Londýně byl zbudován obecní chudobinec za branami města (z nepublikovaných přednášek VOŠ sociálně právní, 2012).

„Na počátku novověku se objevuje a postupně prosazuje kvalitativně nový princip v péči o lidi sociálně handicapované, tzv. domovské právo. V našich zemích bylo vydáno v roce 1552 a poprvé se v něm ukládá obci pečovat o své chudé. Obec je definována jako přirozené zázemí pro své příslušníky. Obec se tak vedle církve stává dalším zřizovatelem

ústavů pro asociály, kteří postrádají rodinné zázemí nebo prostředky pro udržení vlastního života v mezích požadovaných společností“ (Mühlpachr, 2009, s. 96).

V 17. a 18. století v Rakousku-Uhersku bylo uznáno právo žebrať těm, kteří nebyli schopni pracovat. Ostatním žebřákům pomoc poskytnuta nebyla. Josef II. zavedl povinnost péče o chudé. V praxi to znamenalo vznik tzv. ratejen, tedy ubytovacích zařízení, která poskytovala i stravu (z nepublikovaných přednášek VOŠ sociálně právní, 2012).

V 19. století byla součástí veřejné obecní správy i chudinská správa, tedy povinnost obce postarat se o své občany. Právo na chudinské zaopatření měl občan u obce, které příslušel bydlištěm (z nepublikovaných přednášek VOŠ sociálně právní, 2012).

Počátkem **20. století** už pracovaly na našem území první dělnické spolky. Tyto např. zajišťovaly nemocenské pojištění. Po první světové válce se stát věnuje především podpoře nezaměstnaným. Penzi vyplácel válečným invalidům a pozůstalým po padlých. Povinné pojištění bylo zavedeno nejdříve u průmyslových dělníků, později bylo rozšířeno i na zemědělské dělníky. Po druhé světové válce byla přijata základní sociální legislativa. V Československé republice došlo po roce 1948 ke vzniku národního pojištění. Stát řešil všechny životní situace občana: nemoc, hmotnou nouzi, zdravotní péči, ztrátu živitele rodiny. Zvyšoval se podíl veřejných sociálních výdajů na hrubém národním produktu. Po roce 1989 došlo k redukci státních sociálních programů a vytváření nových mechanismů sociálního státu (z nepublikovaných přednášek VOŠ sociálně právní, 2012).

Péče o seniory i ostatní znevýhodněné skupiny obyvatel se v minulosti orientovala vždy pouze na zajištění stravy a bydlení, tedy těch nejzákladnějších potřeb k přežití. Ve 20. století se okruh druhů péče rozšiřuje. V současné době stát s pomocí neziskových organizací a církví zajišťuje pro seniory péči v oblasti zdravotní, ošetrovatelské, finanční, pečovatelské, odborného poradenství právního i sociálního. Přitom klade důraz na sociálně aktivizační služby včetně vzdělávání seniorů. Cílem těchto aktivit je kompenzovat nedostatky, nevyřazovat seniora z většinové společnosti, udržovat jej v aktivitě, aby mohl co nejdéle pobývat ve svém přirozeném prostředí, ale nikoliv osamocen, ale se zachováním obvyklých sociálních kontaktů a přiměřených aktivit.

1.3 Demografický vývoj ve vztahu k seniorům

Dle demografických údajů, které byly zjišťovány a zpracovány Českým statistickým úřadem v roce 2011, bylo zastoupení populace osob ve věku 65 a více let v ČR 15,5 %. (Český statistický úřad [online]).

„Demografické stárnutí je objektivní realitou celého vyspělého světa. V naprosté většině jde o stárnutí jak v důsledku nízké plodnosti žen, nezajišťující prostou reprodukci obyvatel (stárnutí v základně věkové pyramidy), tak i v důsledku prodlužování naděje dožití“ (Český statistický úřad [online]).

Dle údajů Českého statistického úřadu, bude nejrychleji stoupat počet obyvatel nad 65 let věku. Osoby ve věku 65–74 let se navýší v letech 2002 až 2050 cca 1,7krát (z 818 702 na 1 415 382 osob). Osoby ve věku 75–84 let se zvýší více než 2krát (z 501 081 na 1 043 570 osob). Osoby nad 85 let porostou 5krát (z 98 179 na 497 127 osob) (Demografie [online]).

„To, že se střední doba života v současné době u nás prodlužuje, a to dosti výrazně, je možno chápat různě. Na jedné straně se můžeme děsit toho, že budeme déle staršími lidmi. Na druhé straně se můžeme radovat z toho, že nám bude dovoleno delší dobu prožívat život v kontaktu s širší rodinou a s druhými lidmi“ (Křivohlavý, 2011, s. 9).

2 SOCIÁLNÍ SYSTÉM VE VZTAHU K SENIORŮM

OSN vyhlásila rok 1999 Mezinárodním rokem seniorů. Generální tajemník Kofi Annan zveřejnil poselství v roce 1998 k Mezinárodnímu dni seniorů.

„Společnost pro všechny věkové kategorie je takovou společností, která je vzdálena myšlenkou karikovat staré lidi jako slabé a penzisty, ale naopak je považuje za hybnou sílu a prostředek rozvoje“ (Rylko, Stafford, 2010, s. 4).

2.1 Církevní instituce v péči o seniory

Hodnota stáří je dostatečně zdůrazňována v Bibli. I současná společnost může v Bibli najít informace o tom, že i senioři přinášejí užitek mladším generacím. Církev se od pradávna angažuje v oblasti seniorské populace. Křesťanské charity jim věnují velkou pozornost: sledují jejich potřeby, a to jak řeholníci, tak laičtí dobrovolníci.

Některé z křesťanských církví zřizují organizace, které se věnují sociálním službám a různým druhům pomoci. Cílovou skupinou bývají převážně senioři, rodiny s dětmi, lidé ohrožení sociálním vyloučením a lidé v nouzi, a to zejména v České republice. Také v zahraničí například v rámci humanitární pomoci při živelných pohromách a katastrofách.

Charita Česká republika je zřízena Českou biskupskou konferencí jako součást Katolické církve, tedy Církve římskokatolické a Církve řeckokatolické. Sdružuje zejména arcidiecézní a diecézní charity. Seniorské populaci se věnují zejména v oblasti pečovatelské služby, a to jak domácí péče, tak péče v pobytových zařízeních. Další skupinou, které charitní zařízení poskytují služby, jsou osoby, které se ocitly bez domova. Tato cílová skupina osob je tvořena zejména lidmi v produktivním věku, ale jedná se v současné době i o seniory. Těmto osobám jsou poskytovány služby v pobytových zařízeních nebo v denních centrech, a to nejen možnost bydlení, stravy a hygieny, ale také sociálního poradenství.

„Charita Česká republika deklaruje, že jejím posláním je služba milosrdné lásky církve lidem v ohrožení nebo nouzi bez ohledu na jejich věk, pohlaví, politické smýšlení, rodinné uspořádání, zdravotní stav, sexuální orientaci, sociální a ekonomickou situaci a postavení, jejich příslušnost k etnické nebo národnostní menšině, víře, náboženství a kultuře“ (Charita [online]).

Centrum pro rodinu a sociální péči (dále jen „CRSP“) je církevní organizací Římskokatolické církve, s hlavní částí své činnosti v městě Brně. Zajišťuje služby pro všechny věkové kategorie osob. Pro seniorskou skupinu se jedná o vzdělávání v Klubech aktivních seniorů, o krátkodobé pobyty pro seniory anebo mezigenerační pobytové akce. Kluby aktivních seniorů působí po celém území České republiky. CRSP školí animátory těchto klubů, činnost je prováděna na základě smluvního vztahu CRSP s obcí anebo s farnostmi. Tím je zajištěna kvalita činnosti a vzdělávání animátorů ze strany CRSP a vhodné prostory ze strany obcí nebo farností.

Diakonie je církevní organizací Českobratrské církve evangelické. Provozuje sociální služby, a to v denních centrech i pobytové. Působí po celém území České republiky. Organizuje také pomoc při přírodních katastrofách a rozvojovou pomoc v zahraničí. Pro seniory kromě běžných druhů sociálních služeb zajišťuje také terénní služby: mimo stravy, hygieny a péče o domácnost nabízí také aktivizační činnosti včetně vzdělávání.

V letech 2009 až 2010 byl ze strany Diakonie proveden výzkum o podmínkách bydlení seniorů v jejich přirozeném prostředí. Výstupem této činnosti se stal edukační materiál ve formě publikace a filmu „O bydlení seniorů“. Cílem této aktivity je upozornit seniory a jejich blízké na vhodné zařízení a úpravu bytu s ohledem na omezenou možnost pohybu nebo komunikace u seniorů tak, aby mohli co nejdéle zůstat v prostředí, ve kterém jsou zvyklí. (Diakonie [online])

Bratrská jednota baptistů nezřizuje samostatnou organizaci zabývající se pomocí občanům. Mnozí členové této církve se individuálně ve volném čase věnují pomoci osobám ve znevýhodněném postavení.

Nejen křesťanské církve se zabývají péčí a pomocí potřebným, včetně seniorů. Takovou činnost provozuje na území města Brna i Židovská obec Brno, a to prostřednictvím své církevní organizace **Agentura JAS**.

Poskytuje služby členům židovské obce. Cílovou skupinou jsou osoby se sníženou soběstačností, poskytuje se tedy zejména pečovatelská služba v domácím prostředí. Mimo toho jsou poskytovány služby, které zdravotně a jinak znevýhodněné osoby navrací do společenského života: doprovody na vycházky, zajištění společnosti, pomoc při zájmových činnostech, doprovod do kavárny, na nákup dárků, při návštěvě kadeřníka, návštěvy dobrovolníků Židovské obce Brno (Židovská obec Brno [online]).

Círky a jejich organizace poskytují seniorům zejména pečovatelskou službu, což vychází z potřeby. Při výkonu této činnosti se řídí zákonnými ustanoveními České republiky ve věci poskytování sociálních služeb. V přístupu k pečované osobě se řídí svými etickými kodexy. Navíc, pokud senior projeví zájem, umožní rozvíjet jeho spiritualitu.

2.2 Senioři v brněnské městské aglomeraci

Město Brno v rámci mezinárodního projektu „Města pro aktivní začleňování“ uspořádalo v roce 2012 konferenci „Aktivní začleňování seniorů v Brně“. Z obsahu této konference vyplývá, že podíl osob v městě Brně ve věku 65 a více let činí 18 % celkového obyvatelstva, přičemž podíl dětí do 14 let tvoří 13 %. V Brně výrazně roste podíl starší populace a očekává se, že podíl seniorů bude narůstat.

Zvyšující se podíl seniorské populace v městě Brně je podkladem pro to, že je třeba věnovat zvýšenou pozornost zajištění sociální a zdravotnické péče, vhodnému bydlení, možnosti pohybu bez bariér, podpoře rodin pečujících o seniory a rovněž podmínkám pro aktivizaci seniorů. Dosud se město Brno většinou těmto aktivitám věnovalo, ale neexistoval ucelený dokument. Ten město Brno vytvořilo pod názvem „Plán aktivního stárnutí“ a byl první v této oblasti v České republice. Dokument se věnuje mimo jiné i bezpečí seniorů, a to z důvodu vzrůstající kriminality páchané na seniorech. Senioři bývají obětmi nejen přečinů a přestupků, ale i neetického jednání. Jedním z důvodů, proč se právě senioři stávají opakovaně obětmi kriminality, je to, že si svoje životní zkušenosti utvářeli v době, která byla od současnosti zcela odlišná z hlediska sociálně kulturního i technického.

Městská policie Brno koordinuje a zajišťuje studijní program „Senior akademie“. Jedná se o praktické nácviky a dovednosti z oblasti prevence kriminality. Senioři studují témata jako: rizika kriminality, dopravní a požární bezpečnost, praktický nácvik sebeobranu a práci s moderními technologiemi. Realizátorem projektu je mimo jiných: město Brno a také Odbor prevence Ministerstva vnitra ČR, Kancelář veřejného ochránce práv, Zdravotní záchranná služba Jihomoravského kraje, Hasičský záchranný sbor Jihomoravského kraje, Krajský soud v Brně, Bílý kruh bezpečí. Studium je pro seniory bezplatné. Projekt je financován z rozpočtu města Brna a dotací Republikového výboru pro prevenci kriminality Ministerstva vnitra ČR (Města pro aktivní začleňování, 2012).

Město Brno informuje seniory a osoby omezené v pohybu o přístupnosti do veřejných budov. Odbor zdraví magistrátu města Brna vydal tištěnou publikaci s názvem

„Zdravotnická zařízení v Brně a bezbariérovost“. Tentýž odbor zpracoval „Atlas přístupnosti centra města Brna pro osoby s omezenou schopností pohybu“. Materiály jsou seniorům volně dostupným i na webových stránkách města Brna. V tištěné podobě na pracovištích magistrátu města Brna.

Město Brno zřídilo Socio-info centrum. Toto pracoviště lze navštívit osobně a využít jeho bezbariérovosti, nebo kontaktovat jeho pracovníka prostřednictvím telefonní linky či e-mailu. Poskytuje základní poradenství a informace o nabídce sociálních služeb, a to bezplatně a anonymně. Pro potřeby klientů Socio-info centra byla zpracována brožura s názvem „Sociální služby pro seniory ve městě Brně“. Přehlednou formou mapuje služby ambulantní, terénní a pobytové včetně kontaktů.

Město Brno v rámci projektu „Podpora komunitního plánování sociálních služeb v Brně“ zpracovalo „Adresář organizací působících v sociální oblasti v městě Brně“, a to na období 2013-2015. Publikace je určena pro všechny věkové skupiny obyvatelstva městské brněnské aglomerace. Dělí se na kapitoly určené různým cílovým skupinám, jako jsou senioři, osoby s duševním onemocněním, tělesným, mentálním i kombinovaným postižením, smyslovým postižením, osoby v sociální krizi, etnické menšiny a cizince.

Seniorům se nevěnuje pouze Magistrát města Brna, ale i jednotlivé městské části. Téměř každá brněnská městská část podporuje činnost klubu seniorů. Zajišťuje prostory k setkávání, popřípadě financuje činnost. O těchto aktivitách jsou senioři informováni prostřednictvím místních zpravodajů. Informovanost mezi jednotlivými kluby seniorů ve městě Brně zajišťují noviny Svazu důchodců ČR v Brně s názvem „Brněnský senior“.

Městská část Brno střed vydala tištěnou publikaci „Radnice městské části Brno-střed seniorům“. Jedná se o rady, jak se chránit před okradením či podvodem, jak zabezpečit majetek, jak se bezpečně chovat v silničním provozu včetně základních telefonních kontaktů. Taktéž obsahuje kontakty i na kluby seniorů v této brněnské městské části. Ostatní městské části aktuálně informují svoje seniory prostřednictvím webových stránek a ve svých periodikách.

Jak je zřejmé z předešlého obsahu činnosti ve městě Brně, je toto město vstřícné ke svým občanům seniorského věku. Služby sociální péče a vzdělávací aktivity pro seniory zajišťují také neziskové organizace. Vše se děje ve spolupráci a s podporou města Brna.

Senioři z blízkých obcí, spojených zejména integrovaným dopravním systémem, v plném rozsahu mohou využívat nabízených služeb.

„...dobrá obec se podobá dobře fungující rodině: s ohledem na aktuální potřeby svého seniora zajišťuje nebo zprostředkovává služby. Současně vytváří pro všechny občany životní, sociální a kulturní klima, ve kterém stáří prožité v obci není specifikum některých lidí, ale přirozenou a kvalitní součástí každého života“ (Holmerová a kol., 2013, s. 6).

3 SOCIÁLNÍ ASPEKTY ŽIVOTA SENIORSKÉ POPULACE

Aby byl senior rovnocenným členem společnosti, musí mít naplněny určité předpoklady. Těmi jsou zajištění základních životních potřeb nejen v té úrovni, která je běžná v současné době pro ostatní věkové kategorie. Mnohdy je třeba seniorům zajistit speciální zázemí a služby, a to vzhledem k jejich speciálním potřebám, které mají z důvodu vyššího věku a s tím spojených zdravotních omezení.

3.1 Bydlení seniorů

Bydlení seniora, které známe z historie např. před sto lety anebo z literatury vážící se k této době, bylo z hlediska sociálních i sociálně-ekonomických aspektů ideálním způsobem bydlení: zejména na vesnicích se jednalo o rodinné domky, u kterých se již při výstavbě počítalo s bydlením seniorů. Tedy hlavní obytná část patřila rodině s ekonomicky činnými rodiči a nezaopatřenými dětmi, postranní obytná část, mnohdy skromnější, sloužila k bydlení seniorů, kteří měli v rodině postavení prarodičů. Tito senioři měli zajištěno nejen bydlení, ale podle svých schopností mohli pomoci s fungováním domácností či hospodářství. Naopak pokud nezvládali zajistit si svoji domácnost a péči o svoji osobu, bylo toto zajištěno ostatními členy rodiny.

Trendem současné doby je oddělování rodiny až na atomické části, a to zejména ve městech. **Bydlení v bytových domech** zpravidla neumožňuje z prostorových důvodů společné bydlení rodiny, tedy rodičů a dětí i s prarodiči. Senioři zůstávají v bytech, ve kterých žili a vychovávali svoje děti, sami. Tento způsob bydlení nebývá problémem, pokud se jedná o seniorský manželský pár. V těchto případech je zajištěna vzájemná pomoc mezi partnery, určitý druh sociálního kontaktu a výhodnější ekonomická situace oproti osamoceným seniorům. Situace ve větších městech je taková, že u seniorů se většinou jedná o jednočlenné domácnosti. Pokud senioři svoji rodinu (dětí a vnuky) nemají nebo nebydlí v blízkosti, žijí osaměle. Pokud je senior v takové zdravotní kondici, že si sám obstará domácnost, péči o svoji osobu včetně zajištění záležitostí mimo byt, může být osamocené bydlení výhodou. Takový senior má zajištěny sociální kontakty, věnuje se zájmům (např. vzdělávání, kultuře) a v bytě využívá soukromí, neboť se nemusí přizpůsobovat ostatním členům domácnosti. Problém by u osaměle žijícího seniora mohl nastat tehdy, pokud mu zdravotní stav nedovolí zajistit si svoje potřeby. Pokud nemá

rodinu anebo jeho rodina bydlí ve větší vzdálenosti a nemůže nebo nechce péči poskytnout, lze potřeby zajistit sociálními službami.

Druhem bydlení vhodným pro seniory jsou **domy s pečovatelskou službou**. Obce zřizují tato zařízení pro seniory, kteří jsou z velké části soběstační, ale mají buď nevyhovující bydlení, nebo taková omezení, která lze kompenzovat poskytnutím sociální služby. Jedná se o bydlení na základě nájemní smlouvy. Domy s pečovatelskou službou jsou projektovány tak, že kromě bezbariérovosti mají společenskou místnost i prostor, ve kterém se po stanovenou dobu zdržuje pečovatelka. Dalším pozitivem pro seniora bydlícím v takovém zařízení může být možnost sociálních kontaktů s vrstevníky.

Domovy pro seniory jsou dalším druhem bydlení, zřizovaných zpravidla kraji. Jedná se o zařízení, která byla v minulosti provozována obdobným způsobem pod názvem „domovy důchodců“. Cílovou skupinou pro bydlení v těchto zařízeních jsou osoby s takovým stupněm omezení, které již nestačí kompenzovat občasným poskytnutím služeb pečovatelky. Jedná se o nejrozšířenější druh rezidenčních sociálních služeb. Je poskytována i ošetřovatelská péče. V současné době je reagováno na aktuální potřeby seniorů tím, že součástí mnoha domovů pro seniory jsou speciální oddělení tzv. Domovy se zvláštním režimem. Zde mohou bydlet ti, kteří trpí zejména psychickou chorobou a nejsou schopni se o svoji osobu postarat.

V městě Brně žije velká část seniorů samostatně v bytech. Jedná se o byty v osobním a družstevním vlastnictví anebo byty v majetku města Brna, které přidělují a spravují jednotlivé městské části. Počet „městských“ bytů se za posledních několik roků významně snížil, neboť došlo k prodeji bytových domů z majetku města do majetku právnických a fyzických osob. Městské části, které mají ke svým občanům nejbližší, tak mají menší počet bytů, u kterých rozhodují o přidělení či výměně. Problémem osamělých seniorů bývá ekonomické zajištění bydlení. Většinou obývají byty rozměrově nadhodnocené svým potřebám. Právní úkony a ostatní záležitosti spojené s výměnou bytu za menší, jsou pro seniory mnohdy nepřekonatelnou překážkou.

Město Brno zpracovává koncepci bydlení. V současném období je platný Generel bydlení města Brna 9/2008, který se věnuje mimo jiného také podpoře výstavby domů s pečovatelskou službou. Tedy výstavbě bytů v domech zvláštního určení pro osoby se sníženou soběstačností, tzn. pro občany v důchodovém věku a zdravotně postižené. Je to

forma výstavby nájemních malometrážních bytů s maximální podlahovou plochou 50m² s odpovídajícím stavebně-technickým uspořádáním (Brno [online]).

„Mezigenerační program společného bydlení“ ve Španělsku může být jedním ze způsobů, jak řešit bydlení a žití osamělých seniorů v prostorných bytech. Je to mezigenerační program společného bydlení seniorů s vysokoškolskými studenty. Účastníkem tohoto programu je jednak senior, který bydlí sám, přeje si sdílet svůj domov a poskytne vhodné a bezplatné bydlení studentovi. Jednak vysokoškolský student mladší 30 let, který poskytne seniorovi společnost, souhlasí, že v nočních hodinách bude zůstat doma. Cílem programu je podpora pečovatelských vztahů členů dvou generací. Odborný pracovník pravidelně monitoruje průběh společného bydlení, poskytuje podporu a pomoc, pomáhá účastníkům programu budovat vzájemný vztah.

„Řešení konfliktu cestou dialogu, reflexe, jednání a smířování je považováno za proces učení se soužití, který vyžaduje snahu a toleranci obou stran“ (Pinto, 2009, s. 11).

Kromě účastníků a odborného pracovníka je další součástí projektu rodina seniora, která je připravena převzít zodpovědnost např. při jeho zdravotních problémech. Program byl v roce 2009 funkční ve 27 městech Španělska a podílelo se na něm 34 vysokých škol (Pinto, 2009).

3.2 Dopravní služby pro seniory

Zajištění přepravy seniora za účelem zdravotní péče, jednání na úradech, kulturních programů nebo setkávání s přáteli je přinejmenším stejně důležité jako u ostatních osob. Přesto u seniorů je možnost odpovídajícího způsobu dopravy stěžejní pro rozhodování, zda se určité události zúčastní. Senior vyššího věku jako řidič osobního motorového vozidla není většinou záležitostí. Stejně tak je v menšině možnost zajištění všech aktivit seniora dopravou automobilem ze strany člena rodiny. Z důvodů ekonomických je pro většinu seniorů nedostupnou možností použití taxislužby. Ve městech v posledním období působí tzv. **seniortaxi**. Jedná se o službu pro seniory, i částečně imobilní, s dostupnou cenou za převoz.

Stále zůstává většinovým způsobem přepravy seniorů veřejná hromadná doprava. Ve městech, zejména větších, je řešena způsobem odpovídajícím potřebám seniorů, včetně provozu bezbariérových vozů jak tramvajových, tak trolejbusů i autobusů. Ve městě Brně téměř polovina seniorů využívá denně nebo téměř denně městskou hromadnou dopravu.

Dopravní podnik města Brna zavedl službu pro seniory včetně tělesně postižených občanů s názvem DP asistent. Pracovník dopravního podniku města Brna doprovodí cestujícího z výchozí zastávky až do cílové včetně přestupování. Přitom poskytuje pomoc s nástupem, výstupem, případně s pohybem po vozidle, současně pomůže vyhledat vhodné spoje. Tato služba je poskytována seniorovi od věku 75 roků, zdravotně postiženým s průkazem ZTP a ZTP/P. Služba se poskytuje tomu, kdo má platný jízdní doklad, již bez dalších poplatků (DPMB [online]).

Problémem je **železniční doprava** se zastaralými zastávkami v obcích; jednak bývají zastávky či nádraží umístěny mimo zástavbu v obci, což představuje poměrně velkou docházkovou vzdálenost. Jednak nástup do vozů bývá pro seniora s omezenou pohyblivostí nepřekonatelnou překážkou. Zejména senior žijící v menší obci je zcela závislý na dopravě. Pokud u něj dojde ke kumulativnímu znevýhodnění, které představuje nedobrý zdravotní stav a nízký ekonomický status, bývá nemožné řešit dopravu individuálně a veřejná hromadná doprava nevyhovuje. Jedná-li se o kulturní záležitosti či sociální kontakty nebo vzdělávání, nemá-li senior možnost adekvátní dopravy, tyto aktivity opouští. Tím ztrácí kontakty a informace a může docházet k jeho postupné izolaci.

3.3 Rodina seniora

Česká republika nemá v právním řádu pojem rodiny přesně vymezen. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník v ustanovení § 3 odst. 2 písm. b) uvádí jako jednu ze zásad soukromého práva, že rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní zákonné ochrany.

V ustanovení § 655 je pojem rodina zmíněn v souvislosti s hlavním účelem manželství, kterým je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc. Tato právní norma zavádí pojem rodinná domácnost. V ustanovení § 698 uvádí obvyklé vybavení rodinné domácnosti. Dalšími novými pojmy občanského zákoníku jsou příbuzenství a švagrovství.

Sociologie rozlišuje rodinu základní, tvořenou rodiči a jejich dětmi, a rodinu rozšířenou, do které řadí ještě prarodiče dětí a jejich tety a strýce. Rodiče a děti mohou být pokrevní příbuzní anebo tento vztah vznikne na základě osvojení (Wikipedia [online]).

Rozšířená rodina by měla a ve většině případů v praxi také plní jeden z hlavních účelů, a to je vzájemná podpora a pomoc. Ty se netýkají jen dětí, ale i seniorů či členů domácnosti v produktivním věku, pokud takovou pomoc potřebují. Členové domácnosti zpravidla

bývají navzájem závislí citově i ekonomicky. Rodina se vyznačuje určitými rodinnými tradicemi, současně může mít určité cíle, které se snaží členové rodiny naplňovat. Senior žijící v rodině oprávněně očekává, že v období, kdy bude potřebovat určitý druh pomoci z důvodu nepříznivého zdravotního stavu anebo procesu stárnutí, bude mu poskytnuta základní pomoc ze strany členů jeho rodiny. Dochází tak k přirozené výměně rolí od pečujícího a vychovávajícího rodiče k takovému členu rodiny, který potřebuje pomoc v oblasti péče o svoji osobu. Členové rodiny většinou přizpůsobují svoje role hodnotám, které rodina dlouhodobě uznává. Tedy v takové rodině, ve které je tradicí postarat se o seniory, se členové snaží přizpůsobit tak, aby tuto úlohu mohli naplnit.

Tento proces má zpravidla dvě fáze, a to přijetí péče a adaptaci na péči. Tedy rozhodnutí zbylých členů rodiny o tom, že péči, kterou senior potřebuje, v požadovaném obsahu a kvalitě zajistí. Následuje rozdělení úloh a přizpůsobení se nové situaci a plnění péče. Jsou-li v takové rodině nezaopatřené děti, automaticky přebírají v rámci výchovného procesu rodinnou tradici. Senior rozhodně není v rodině pouze příjemcem péče či určitých služeb. Může naplňovat roli předávání tradic, může docházet k v současné době ještě nedoceňovanému mezigeneračnímu učení. Pokud např. student střední školy učí svého prarodiče pracovat s počítačem anebo obsluhovat mobilní telefon, dojde nejen ke vzájemnému sdílení, ale i poznání, jak reaguje osoba, která má určitá omezení (Jeřábek a kol., 2013).

„Rodina zprostředkovává jedinci i jeho základní sociální začlenění; vybavuje ho určitým sociálním statusem (příslušnost k vrstvě, třídě, etnické skupině) na počátku jeho životní dráhy. V rodině dochází ke kulturnímu přenosu, předávají se tradice, zvyky, kulturní hodnoty. Rodina zprostředkovává i kontakty se širší komunitou“ (Gillnerová, Buriánek, 2004, s. 105).

Jeví se, že rodina je pro seniora jedním ze základních hledisek, která mu pomáhají k tomu, aby nebyl vyloučen ze společnosti. Funkční rodina je pro seniora mnohdy jistotou v oblasti bydlení, ekonomického zajištění, zajištění potřebné péče, vzájemného naplňování rodinných tradic a cílů, života mezi lidmi, kteří jsou vázáni citovými vazbami.

Rodina může plnit i negativní funkci v životě seniora, pokud se některý z jejích členů dopouští záměrně neposkytnutí péče, omezování práv anebo jiných činností představujících týrání seniora. Takové jednání je těžko odhalitelné, neboť citové vazby k blízkému člověku mnohdy senior hodnotí výše než jednání takového člověka.

3.4 Bezpečnost seniora versus bezbariérovost

Proces stárnutí zasahuje do všech oblastí lidského života. Zhoršují se schopnosti senzorické i motorické. Tato skutečnost může ve velké míře ovlivňovat kontakt seniora s okolím. Bezpečný pohyb seniora, jak v jeho obydlí, tak i na veřejném prostranství je omezen zhoršením zraku. Zásadním omezením, které má vliv na bezpečný pohyb, je zúžení zorného pole. Nedoslýchavost má vliv na orientaci. Z hlediska motorického vývoje dochází k degenerativním změnám opěrné soustavy, což v důsledku znamená omezenou pružnost kloubů (Doňková, Novotný, 2010).

Pohyb seniorů v rámci jejich domácnosti či bytového domu i v rámci obce či města, ve kterých bydlí, je limitován technickým hlediskem, kterým je bezbariérovost.

Byty v bytových domech bývají zpravidla bezbariérové, tedy jednopodlažní, bez schodů v prostorách bytu. Překážky v chůzi, kterými mohou být prahy u dveří, lze jednoduše odstranit. V bytech, které obývají samotní senioři, se vyskytuje jiný problém tohoto druhu a tím jsou překážky, které si v bytě rozmísťují sami senioři. Těmi překážkami bývají menší nestabilní koberečky a předložky na podlaze. Neúčelné osvětlení bytu se projeví zejména v nočních hodinách, pokud senior musí opustit lůžko a nemá možnost ihned osvětlit prostor, ve kterém se pohybuje. Důležitými prvky pro bezpečný pohyb a samostatnost seniorů v jejich bytech jsou madla a úchyty na WC a v koupelně.

Ne všechny bytové domy jsou opatřeny výtahem. Chůze seniora po schodišti může být stěžejní překážkou, která mu zabrání provozovat dobrovolné aktivity.

Bydlení seniorů v obcích na venkově v rodinných domech bývá většinou s překážkami. Často se jedná o byty vícepodlažní nebo ve zvýšeném přízemí. Seniorovi bydlícímu v takovém domě tyto překážky zpravidla kompenzují členové jeho rodiny, se kterými bydlí, svojí pomocí. Stát přispívá sociálními dávkami na kompenzační pomůcky i na úpravu bytu pro skupinu zdravotně postižených občanů, jak je popsáno v kapitole 5.4 právní předpisy.

Bezbariérovost veřejného prostranství ve městech a obcích značně ovlivňuje aktivitu seniorů. Ve veřejných budovách a nákupních centrech bývá problém bariér vyřešen. Tyto budovy či komplexy budov mívají výtahy, šikmé nájezdové plochy nejen pro kočárky, invalidní vozíky, ale i pro chůzi. Pokud nelze řešit bezbariérovost ve veřejných budovách tímto způsobem, bývají schody opatřeny svislou či šikmou schodišťovou plošinou.

Důležitým prvkem pro pohyb seniorů ve venkovním prostředí měst a obcí jsou lavičky pro odpočinek. S tím souvisí i vybavení nástupních prostor pro městskou hromadnou dopravu anebo veřejnou dopravu v obcích.

Ve městě Brně je veřejná doprava zajištěna zčásti nízkopodlažními vozy u autobusů, trolejbusů i tramvají, a to na všech linkách Dopravního podniku města Brna. V jízdních řádech je jízda spoje s nízkopodlažním vozem vyznačena. V roce 1997 tvořila nízkopodlažní vozidla brněnského dopravního podniku méně než 5 % celkového počtu, v roce 2010 počet nízkopodlažních vozů dosahoval již necelých 40 %. Při individuální dopravě může být problémem parkování. Zejména v historických částech měst ve staré zástavbě bývá počet parkovacích míst omezen. Pokud nelze při individuální dopravě zaparkovat v bezprostřední blízkosti místa, které senior potřebuje navštívit, pozbývá individuální způsob dopravy, zejména ve městech, význam. Řešením tohoto problému pro skupinu seniorů s konkrétními, předpisem stanovenými zdravotními problémy může být průkaz ZTP nebo ZTP/P. Držitel tohoto průkazu je oprávněn využít parkovací místa tímto způsobem označená. (Rozvojové dokumenty strategie pro Brno, doplnit rok)

Město Brno zveřejnilo Atlas přístupnosti centra města Brna pro osoby s omezenou schopností pohybu. Tento dokument obsahuje informace o přístupnosti objektů, jako jsou veřejné instituce, kulturní objekty, kostely, nákupní střediska, veřejná WC, lékárny, restaurace, doprava, informační centra. Městské objekty jsou v mapě označeny tak, aby bylo zřejmé, zda jsou zcela přístupné, s bezbariérovým vstupem anebo je přístupná pouze část objektu či objekt nesplňuje aspekty přístupnosti. Pro snadnou orientaci jsou v mapě objekty označeny piktogramy, jejichž význam je v textu vysvětlen. Senior s omezenou mobilitou může před návštěvou jemu neznámého místa v prostorách města Brna snadným způsobem zjistit, jaké technické podmínky při zdolávání trasy jej čekají. Pokud objekt technicky nevyhovuje jeho potřebám a je to možné, může zvolit alternativu. Pokud nelze zvolit jinou možnost, může si senior vybavený informacemi z výše uvedeného atlasu zajistit doprovod nebo jinou pomoc při pohybu po městě předem (Brno [online]).

Pro pohyb mezi obcemi senioři používají i železniční dopravu. V současné době bývá pravidlem, že vlaková souprava obsahuje jeden vůz, který je opatřen schodišťovou plošinou.

Bezbariérovost souvisí s bezpečností ve smyslu předcházení úrazům. Bezpečnost seniorů je aspektem jejich integrace i ve smyslu kriminality. Senioři tím, že jsou fyzicky méně

zdatní, se nemusí zcela orientovat v aktuálních informacích a obecně bývají více důvěřiví, dají se označit za skupinu ohroženou kriminalitou. Senior se může stát obětí kriminality ve venkovním prostoru, v dopravních prostředcích i v nákupních centrech. Ohroženým je senior i ve svém domácím prostředí, pokud otevře neznámým osobám, sdělí jim svoje osobní údaje. Také mnohdy neumí odmítnout telefonní nabídku různých služeb. Ze zkušenosti zaměstnankyně UMČ Brno-Řečkovice vyplývá, že při výkonu jejích pracovních povinností představujících návštěvu seniora v jeho bydlišti, v počtu několika desítek návštěv různých seniorů, pouze jedna seniorka požádala před vstupem do svého obydlí o předložení služebního průkazu.

Četnost výše uvedených rizikových jednání seniorů lze snižovat informacemi. V městě Brně se v tomto směru věnuje seniorům městská policie. Realizuje několik konkrétních programů pro seniory, a to „Řetízek“, „Senior linku bezpečí“, „Centrum tísňového signálu“. Stává se užitečným pravidlem, že kluby seniorů či kluby důchodců při městských částech v Brně zařazují do svých programů besedy se strážníky městské policie.

Je obecným zájmem, aby se senioři zúčastňovali dění ve společnosti. Jejich dobrovolné aktivity v oblasti kultury, vzdělávání, společenských kontaktů, jsou limitovány technickými podmínkami i jejich pocitem bezpečí při pohybu ve veřejném prostoru (Brno [online]).

4 ASPEKTY OSOBNOSTNÍ

Do těchto aspektů jsem zařadila takové, které představují aktivní přístup seniora, vedený jeho zájmem, vůlí, potřebou být aktivní a v rámci svých možností užitečný druhým. Vzdělávání, kulturní aktivity i dobrovolnictví jsou činnosti, jejichž provozováním dochází k osobnostnímu rozvoji, k získávání kompetencí k samostatnému jednání, k možnosti sdílení společných zážitků, k vytváření nových sociálních vazeb a k uspokojení z činnosti, která pomáhá potřebným.

Seniorskému věku lze správně porozumět pouze tehdy, když na něj nahlížíme v rámci celoživotní cesty. Na to, jak senior prožije svoje stáří, má vliv celý jeho předchozí život, nejen období těsně před odchodem do důchodu (Křivohlavý, 2011).

4.1 Vzdělávání

Tak jako ostatní vyspělé státy i Česká republika se zabývá zajištěním celoživotního učení, které má stěžejní význam nejen pro kvalifikaci pracovní síly, ale také pro seniorský věk, neboť rozvíjí životní kompetence. Evropská unie vyhlásila rok 1996 Evropským rokem celoživotního učení. Jednou z aktivit v rámci tohoto opatření bylo přijaté Memorandum celoživotního učení z roku 2000. Tento dokument deklaruje tezi, že znalosti, dovednosti i kompetence může člověk získávat různými způsoby. Tedy nejen **formálním** učením, které zajišťují oficiální vzdělávací instituce, ale také učením **neformálním**, tedy v rámci vzdělávacích agentur, rovněž dalším druhem učení nazvaným **informální**, což představuje získávání vědomostí a dovedností jak v pracovním procesu, tak i při odpočinku, formou četby, sledováním televize, rozhlasu, využitím internetu. Podle výše zmíněného dokumentu by měla společnost podporovat všechny uvedené druhy učení (Šerák, 2009).

V seniorském věku se razantně zvyšuje podíl volného času oproti času věnovanému pracovním či jiným povinnostem. Náplň tohoto volného času seniora je limitována jeho zdravotním stavem i ekonomickou situací. Je ovlivněna zaměřením seniora, jeho vzděláním, profesí, zvyklostmi, kulturním prostředím, sociálními skupinami jako je rodina a přátelé. Vzdělávání v seniorském věku může být zaměřeno i na specifické zájmy v oblasti odborného a specializovaného vzdělávání, kterému se občan v produktivním věku kvůli nedostatku času nemohl věnovat. Převážně je však vzdělávání seniorů vzděláváním zájmovým. To může mít formu krátkodobou i dlouhodobou. Jeho předností je společenský

kontakt mezi účastníky vzdělávání a zejména přizpůsobení se úrovni a schopnostem a možnostem studentů (Šerák, 2009).

Účast seniorů na zájmovém vzdělávání může být podmíněna potřebou nebo zájmem. Např. pro seniora, jehož členové rodiny působí dlouhodobě v zahraničí, bude nutností naučit se ovládat moderní technologie tak, aby mohl s blízkými osobami komunikovat elektronicky. Zájem pak souvisí s celkovým zaměřením osobnosti (Šerák, 2009).

„Charakteristiky zájmového vzdělávání jsou: zájem, volný čas, dobrovolnost, svoboda výběru, místní příslušnost, uspokojení potřeb, pestrost obsahu, neutilitárnost, otevřenost, aktivita“ (Šerák, 2009, s. 52).

Senior si v rámci zájmového vzdělávání sám zvolí metodu vzdělávání. Tou může být přednáška, beseda nebo řízená diskuze, užívá se i metoda hry. Oblíbenou edukační metodou je exkurze, tedy výklad určité problematiky v autentickém prostředí.

Zájmové vzdělání pro seniory zajišťují:

- školy,
- knihovny,
- nestátní neziskové organizace, zájmové svazy,
- obce.

Některé **školy**, včetně základních, v rámci mezigeneračního učení zajišťují pro seniory tzv. počítačové kurzy. V těchto kurzech učí seniory žáci či studenti. Tato činnost je nejen získáním vědomostí a dovedností pro seniory, ale i novými poznatky pro vyučující žáky či studenty.

Vysoké školy zajišťují vzdělávání seniorů v rámci univerzit třetího věku. Toto vzdělávání zajišťují i vysoké školy neuniverzitního charakteru. Je rozšířeno po celé ČR a je provázeno velkým zájmem ze strany seniorů. Toto vzdělávání je dostupné pro seniory bydlící ve městech, ve kterých vysoká škola působí a v jejich blízkém okolí. S rozvojem nových informačních technologií jsou v současné době v provozu i Virtuální univerzity třetího věku. Jsou určeny zejména pro seniory v obcích anebo ty, kteří nemohou osobně navštěvovat univerzitu z důvodu zdravotních omezení. Jedná se o přednášky, které senior shlédne a vyslechne prostřednictvím internetu a dále pracuje podle pokynů samostatně. Výhodou je, že si senior sám zvolí vyhovující tempo studia.

Knihovny působí v České republice ve velkém počtu, a to kolem 6 000 středisek. Jsou zřízeny nejen ve městech, ale i v mnoha obcích na venkově. Knihovny zajišťují přístup ke kulturním dílům i k aktuálním informacím. Pro užívání nových informačních technologií je nezbytné technické zázemí. Ne každý senior takové technické prostředky vlastní. Knihovny v současné době zajišťují pro veřejnost přístup k internetu a tuto službu provozují i na místní úrovni. Velkým přínosem pro vzdělávání jsou přednášky a besedy, které knihovny pořádají.

Vzdělávání a současně praktikování svých zájmů může senior využít v **zájmových svazech**, které mají celostátní působnost a pracují zejména na venkově. Jsou to např. svazy zahrádkářské, včelařské, rybářské, myslivecké.

Obce většinou při zajišťování vzdělávání pro seniory spolupracují s nestátními neziskovými organizacemi. Vzdělávání seniorů v klubech v rámci města Brna, Jihomoravského kraje a v současné době i v několika dalších krajích ČR zajišťuje Centrum pro rodinu a sociální péči v Brně. Provozuje Kluby aktivních seniorů (KLAS). Náplň vychází z rakouského vzdělávacího programu pro seniory. Na rozdíl od specificky zaměřených vzdělávacích programů, které provozují vysoké školy a jiné stupně škol či zájmových svazů, je vzdělávání v KLASu všeobecné, zaměřeno na zvyšování kompetencí, samostatnost seniora, jeho schopnost zajistit si svoje osobní záležitosti. Program je zaměřen na trénování paměti, psychomotorický trénink, nácvik kompetencí, psychohygienu, je zařazeno zdravotní cvičení anebo pro seniory určené tance vsedě na židličkách. Trénování krátkodobé i dlouhodobé paměti je prováděno zábavnou formou s důrazem na zkušenosti seniorů a s ohledem na složení skupiny, klade se důraz na pozitivní myšlení. Jsou využívány odborné znalosti seniorů tak, že je jim dán prostor pro prezentaci svého zájmu. Každé setkání má určité téma, vyjadřuje se nejen lektor, ale zejména senior uvádí svůj názor, zkušenosti, vzpomínky. Z praxe animátorů vyplývá, že oblíbenými tématy u seniorů jsou: prevence kriminality, historie místa, ve kterém bydlí, příroda, životy a díla známých osobností, historické profese a řemesla, informace o současných možnostech sociální péče apod. Praxe naznačuje, že zájem o tento druh vzdělávání se zvyšuje a senioři kluby opouštějí pouze ze zdravotních důvodů. Nestává se, že by vymizel jejich zájem o tuto činnost, takže složení účastníků těchto kurzů je stabilní.

„U mnoha starých lidí se obecně jejich vztahy často zhoršují a sociální dovednosti se vinou izolace a osamění vytrácejí. Nedostává se jim příležitostí k tomu, aby si tyto dovednosti upevňovali. Jestliže je takováto situace ještě doprovázena psychiatrickou nemocí, dostávají

se navíc následující faktory: uzavřenost, ztráta kontaktů s jinými lidmi vinou chorobného, bizarního chování, paranoia (chorobná podezřivost), úzkost, strach ze selhání, účinky hospitalizace, deprese, pocit vlastní schopnosti, ztráta sebeúcty, ztráta sebedůvěry, stigmatizování ze strany jiných lidí“ (Walsh, 1993, s. 17).

Podle posledních vědeckých výzkumů o učení se potvrdilo, že aktivizování mozkových center zpomaluje přirozený úbytek mentálních schopností. Také se zjistilo, že se učením zlepšuje činnost mozkových buněk (Bragton, 2009).

Přípravou profesionálů, kteří na všech úrovních zajišťují vzdělávání seniorů, se zabývá vědní disciplína gerontopedagogika. Ta zahrnuje zejména výchovu pracovníků, kteří vyplní volný čas seniorů vzděláváním v klubech, seniorských centrech i v zařízeních ústavní péče o seniory. Dále se gerontopedagogika zabývá výchovou terapeutů, kteří se specializují na práci se seniory s demencí nebo kombinovanými vadami. Gerontopedagogiku lze chápat také jako větev andragogiky, která se zabývá osobnostním rozvojem seniorů, tedy např. pozitivním myšlením, nácvikem komunikace, adaptací na stáří. (Mühlpachr, 2009)

„Gerontopedagogika zahrnuje veškeré edukační aktivity spojené se seniory, konkrétně (podle Petřková, Čornaničová, 2004):

- *edukaci seniorů jako hlavní těžiště zájmu vědy,*
- *preseniorskou edukaci, zahrnující přípravu na stáří,*
- *proseniorskou edukaci, zahrnující aktivity zacílené na mezigenerační porozumění a společenské uznání stáří“ (Šerák, 2009, s. 189).*

V posledních letech bylo zjištěno, že v seniorském věku odumírají některé mozkové buňky a současně se vytvářejí nová nervová spojení v mozku. Proto i senioři jsou schopni učit se novým věcem (Křivohlavý, 2011).

4.2 Kultura

Kulturou v širším pojetí jsou myšlena díla kolektivně nastřádaná a přejatá od starších generací, o která je dále pečováno, jsou zušlechťována a předávána dál. Kultura není jen účelovou lidskou aktivitou. Pro život ve společnosti je důležitá enkulturace. Díky kultuře dokáže člověk žít ve společnosti. Každá společnost má svoji typickou kulturu, která tuto konkrétní společnost odlišuje od jiné. V užším pojetí se jedná o lidské činnosti, a to jak

na úrovni lidové, kam patří zvyky, tradice, obyčeje, ale také na úrovni vysoké. Mezi ně je zahrnováno umění a vědy literární, výtvarné, hudební a umělecké vůbec. Kultura je však více než jen umění, kultura je způsob pohledu na svět. Patří sem mimo jiné vzdělání a postoje k lidským hodnotám.

Senior se může věnovat kulturním aktivitám jak v prostředí svého domova tak i mimo něj. Doma využívá zejména televizi, rozhlas, literaturu, periodický tisk, internet. Výhodou těchto aktivit je jejich dostupnost, možnost časového uzpůsobení, využití domácího prostředí. Nevýhodou je nemožnost sdílení aktuálního prožitku s jinou osobou.

Naopak kulturní akce mimo domácnost seniora jako jsou divadelní představení, výstavy, přednášky, aktivity klubu seniorů, sportovní výlety a vycházky, umožňují seniorovi přímý kontakt s přáteli a známými osobami, které mají stejný zájem, sdílení aktuálních zážitků, hodnocení programu.

Ve velkých městech bývá široká nabídka aktivit. Výrazně menší možnosti jsou na vesnicích. V obcích, které mají špatnou dostupnost do měst, zejména doprava v podvečerních a večerních hodinách není zajištěna, jsou odkázáni pouze na aktivity, které jim nabízí jejich obec, popřípadě dobrovolné spolky v této obci.

Na vesnicích zpravidla fungují tělovýchovné jednoty jako Sokol nebo Orel, kde mají zdatnější senioři možnost pravidelně cvičit. Převážně se jedná o cvičení v odboru všestrannosti - rehabilitační cviky a cviky na udržení fyzické síly. Také nacvičují sestavy na veřejná vystoupení. Současná generace seniorů zná historii těchto organizací a neváže ji tedy jen chuť sportovat. Senioři se snaží naplňovat i společenské hodnoty těchto spolků, např. sokolského hesla - V duši vlast, v paži sílu.

Spousta seniorů je členy zájmových spolků, jako například dobrovolných hasičů, junáka, včelařů, dechových či folkových kapel, mysliveckých sdružení. Někteří senioři se schází stále, i když jejich organizace oficiálně ukončila činnost po roce 1989, například Svaz žen. V obci, kde žijí, se seniorky již neschází pravidelně, ale organizují několikrát do roka samy pro sebe účast na kulturních akcích ve městě Brně, například si zajistí vstupenky do divadla včetně dopravy autobusem tam i zpět. Život a také kulturní akce na vesnicích jsou odlišné od velkého města také ve způsobu předávání informací o těchto akcích. Na vesnici se o akcích dozvědí senioři například ze zpravodaje, který je zdarma distribuován do poštovních schránek, nebo hlášením místního rozhlasu. Informace se předávají při náhodných setkáních v obchodech či na ulici. Ve většině malých obcí funguje

knihovna. Ta zpravidla pravidelně informuje občany prostřednictvím zpravodaje o nově nakoupených knihách. Oblíbené jsou mezi seniory besedy, přednášky, poznávací výlety a vycházky i do vzdálenějšího okolí, které organizuje pod záštitou obce a s jejím finančním příspěvkem klub seniorů. Kvalita těchto akcí je různá.

Lze konstatovat, že kulturní aktivity seniora žijícího ve velkém městě se liší od těchto činností u seniora, který žije v menší obci od města vzdálené. Ve městě si senior vybírá ze široké škály kulturních nabídek, zajištěné převážně profesionály. V obci, která kulturní aktivity nabízí velmi omezeně, se senior sám podílí na kulturních akcích, příkladem jsou ochotnická divadelní vystoupení, taneční či cvičební vystoupení nejen seniorů v obcích, ale zejména aktivity pojeté jako mezigenerační akce.

V zařízeních pro seniory, která nabízejí pobytové sociální služby, se v současné době kulturní aktivity neopomíjejí. Pravidlem bývá sledování televize, zařízení mívají svoji knihovnu. Nejdůležitější činností bývá zajištění kulturních vystoupení různých hudebních, pěveckých, dramatických souborů přímo v prostorách těchto zařízení. Častá bývá spolupráce pobytových zařízení pro seniory s mateřskými školami anebo prvním stupněm základních škol. Při těchto akcích bývá senior tzv. vtažen do děje, aktivně se tedy podílí na kulturním programu.

Kulturní aktivity seniorů v naší společnosti jsou omezeny bariérami, a to jak subjektivně vnímanými, tak objektivními. Může se jednat o omezené smyslové vnímání seniora, bariéry pro pohyb na veřejném prostranství, bariéry ve veřejných budovách, špatně přístupné dopravní prostředky, nedostatečné informace o kulturních aktivitách, nedostatečné technické vybavení domácnosti seniora. Velkou nevýhodou je také nepříznivá ekonomická situace seniora. Vcelku se jedná o bariéry, které mohou seniora izolovat od kulturního a společenského dění nejen v nejbližším okolí, ale i v naší společnosti jako celku.

V zahraničí jsou často pro kulturní akce využíváni dobrovolníci. Hlavní funkci má koordinátor, který členy stimuluje k aktivitě. Jeho úkolem také je využít potenciálu seniorů k dalšímu obohacení ostatních (Holmerová a kol., 2013).

4.3 Dobrovolnictví

V České republice je dobrovolnická činnost upravena zákonem č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon rozlišuje tři druhy dobrovolnické činnosti, a to pomoc osobám patřícím do skupin sociálně slabých, zdravotně postižených, seniorů, imigrantům, příslušníkům národnostních menšin, osobám se závislostmi, rodinám s dětmi apod., dalším druhem dobrovolnické činnosti je humanitární pomoc při přírodních katastrofách a nakonec pomoc při uskutečňování rozvojových programů.

Dobrovolnictví patří k poměrně častým činnostem seniorů, a to jak dobrovolnictví organizované, tak i dobrovolná výpomoc mezi seniory či sousedy. Jedná se o aktivitu, která není finančně hodnocena. Senior se může věnovat dobrovolnictví, pokud disponuje potřebným množstvím volného času, jeho zdravotní stav mu umožňuje věnovat se konkrétní činnosti, je schopen konkrétní činnosti vzhledem ke svému vzdělání a životním zkušenostem zastávat. Dobrovolníci svoji činnost nechápu pouze jako jednostranný akt – pomoc z jejich strany. Tato činnost je obohacuje o nové společenské kontakty, zážitky, zkušenosti, další vzdělávání, udržování fyzické kondice. Důležitým hlediskem je také společenské uznání této činnosti.

Dobrovolnická činnost může být jednorázová, krátkodobá anebo dlouhodobá. Senioři se věnují dlouhodobé dobrovolnické činnosti v celostátně působících organizacích, jako jsou

- Český červený kříž,
- Sbory dobrovolných hasičů,
- Tělovýchovné jednoty,
- Turistické spolky,
- Spolky ochránců přírody (Tošner, 2003).

Dobrym příkladem této činnosti jsou animátoři klubů aktivních seniorů, kteří po absolvování úvodního vzdělávacího kurzu a při pravidelném doplňování vzdělávání, vedou místní kluby seniorů při obcích anebo církvích.

Mezi další organizovanou dobrovolnickou činnost patří projekty „**Adopce babiček a dědečků**“ nebo „**Trojlistek**“. Jedná se o pomoc nebiologických prarodičů rodinám s malými dětmi. Organizace vyhledává mladým rodinám vhodnou babičku, dědečka. Tito

„prarodiče“ dítě hlídají, věnují se mu, doprovázejí je. Povinným předpokladem této činnosti je absolvování nezbytného vzdělávání, ke kterému patří např. i poskytování první pomoci malým dětem.

Akreditaci Ministerstva vnitra ČR v oblasti dobrovolnické služby má i brněnská organizace **Tyflocentrum**. Přijímá dobrovolníky, kteří po odborném proškolení působí jako průvodci nebo asistenti osob nevidomých či osob se zbytky zraku.

Rozšířeným druhem dobrovolnické činnosti, kterou senioři snadno zvládají, je předčítání zdravotně postiženým lidem nebo seniorům, zejména umístěným v pobytových zařízeních, kteří tuto činnost nezvládají samostatně. Oproti poslechu rozhlasu má tato předčítatelská činnost výhodu osobního kontaktu, společného sdílení.

Nejrozšířenější dobrovolnickou činností seniorů, která není nikterak organizována, je zejména na vesnicích vzájemná výpomoc: nákupy, drobné úkony v domácnosti. Motivací může být tzv. služba bližnímu vnímána jako duchovní povinnost, pocit užitečnosti.

Dobrovolnictví není specifikem českého kulturního prostředí, ale má i mezinárodní rozsah, jak vyplývá z výše citovaného zákona. Rok 2011 byl Radou Evropské unie vyhlášen Evropským rokem dobrovolných činností na podporu aktivního občanství 2011. Cílem byla podpora vzniku nových dobrovolnických aktivit a také posílení stávajícího dobrovolnictví místního, na úrovni celostátní i v rámci Evropské unie. V České republice se koordinaci této činnosti věnovaly státní orgány jako Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, byly zřízeny i mezirezortní skupiny. Ministerstvo vnitra ČR vedlo skupinu zabývající se využitím dobrovolníků při mimořádných událostech a krizových stavech (MVCR [online]).

5 SOCIOEKONOMICKÉ ASPEKTY SENIORSKÉ POPULACE

Do aspektů socioekonomických jsem zařadila takové, které senior může vlastní vůlí, anebo činnostmi ovlivnit pouze velmi omezeně. Zdravotní i sociální služby se řídí příslušnými předpisy. Sociální kontakty senior ve větší míře sice ovlivnit může, ale nezáleží pouze na něm, neboť sociální kontakt je vztah dvou nebo více osob.

5.1 Zdravotnictví

Člověk se dostává do kontaktu se zdravotníky a zdravotnickými zařízeními již od zrození. V seniorském věku bývají tyto kontakty častější. Zdravotní péče v České republice je upravena předpisy. Ty stanoví pravidla jak pro výběr lékaře, zdravotnického zařízení, tak i zdravotní pojišťovny. Problémem seniorů - pacientů bývá jejich nedostatečná informovanost. Například se jedná o změnu zdravotní pojišťovny, možnost volby lékaře, informace o prováděných zdravotních úkonech. Dalším problémem jsou bariéry zdravotníků v komunikaci se seniory.

„V průběhu života dochází k mnoha změnám zasahujících nejen do oblasti tělesných schopností, ale také k transformacím emocionálním. V souladu s respektováním těchto odlišností v období stáří je nezbytné přizpůsobení komunikačních technik schopnostem a dovednostem naslouchajícího (akceptace omezení, poruch smyslových funkcí...)“ (Pokorná, 2010, s. 51).

Překážky v komunikaci se seniory lze rozdělit na interní a externí. **Interní překážky** jsou podmíněny zdravotním stavem seniora, jeho schopnostmi a jeho prožíváním. **Externí překážky** určuje prostředí, ve kterém ke komunikaci dochází. Při komunikaci se zdravotníkem může být základní bariérou nemoc, kterou senior prožívá a také strach anebo obava, jaká vyšetření či lékařské zákroky bude muset podstoupit. Rovněž skutečnost, že senior musí jednorázově vyslechnout velké množství informací, bývá překážkou v komunikaci: jednotlivé informace nevnímá, není schopen položit konkrétní dotazy na upřesnění.

Výše uvedené skutečnosti kladou další povinnosti na zdravotnické pracovníky, a to v oblasti komunikace s pacienty se všemi specifickými, které tato komunikace přináší, a to i v oblasti pacientů seniorského věku.

Každé vyšetření a zdravotní zákrok má být pacientovi vysvětlen a provádí se tehdy, pokud s ním pacient souhlasí. Souhlas projevuje pacient konkludentně, tedy tím, že připraví

k zákroku určitou část těla např. ruku k měření tlaku či k odběru krve. Ústní souhlas se zdravotním výkonem se v současné době nahrazuje souhlasem písemným. Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotnických službách, ve znění pozdějších předpisů, upravuje tzv. informovaný souhlas. Jeho písemná forma se používá, pokud se jedná o náročné vyšetření anebo zákrok, který je spojen s určitým rizikem pro pacienta, používá se také při hospitalizaci. Součástí informovaného souhlasu je anamnéza, návrh určitého vyšetření nebo zákroku a popis možných rizik. Důležité pro pacienta je to, že tzv. informovaný souhlas přímo deklaruje právo na dotazy nemocného, které může směřovat lékaři. Tento písemný souhlas může pacient kdykoliv odvolat. V takovém případě dojde k přerušení léčby a pacient má být informován, jaké může mít toto odvolání následky (Haškovcová, Pavlicová, 2013).

Pro pacienta v seniorském věku je důležité, aby zdravotnická zařízení byla vzdálenostně dostupná a také s bezbariérovým přístupem. Důležitá je také informovanost o zdravotnických zařízeních.

Město Brno vydalo publikaci Zdravotnická zařízení v Brně a bezbariérovost. Zdravotnická zařízení jsou v ní popsána z hlediska příjezdu osob s tělesným postižením. Dále je u každého zařízení uvedeno, zda obsahuje bezbariérové WC, zda je v něm možno zakoupit občerstvení. U lůžkových zdravotnických zařízení jsou uvedeny informace o možnosti ubytování průvodce pacienta a u všech zařízení odkazy, na kterých lze získat kompletní informace (Zdravotnická zařízení v Brně a bezbariérovost, Magistrát města Brna, odbor zdraví).

Pokud senior absolvuje např. invazivní zákrok a následnou léčbu ve zdravotnickém zařízení a jeho zdravotní stav nedovoluje, aby se zcela postaral o svoji osobu, zpravidla bývá využíváno zdravotnické zařízení léčebny dlouhodobě nemocných (LDN). V těchto zařízeních je poskytována zejména péče léčebná, ošetrovatelská a rehabilitační. Pokud ani pobyt v tomto zdravotnickém zařízení nevrátí seniorovi soběstačnost, lze využít rozsáhlého systému sociálních služeb, popsaných v následující kapitole.

5.2 Sociální péče a služby

Ne všechny osoby v seniorském věku potřebují péči jiné osoby. Mnoho je samostatných natolik, že mohou žít v běžném prostředí a obejdou se bez pomoci. Někteří v seniorském věku pokračují v pracovní kariéře a dosahují v ní úspěchů – to mohou být vědci, umělci.

Tyto seniory lze označit za tzv. **elitní seniory**. Další skupinou jsou tzv. **autonomní senioři**, kteří se věnují aktivní činnosti ve prospěch své rodiny, své obce nebo ve prospěch např. zájmového sdružení. **Soběstační senioři** nepotřebují pomoc jiné osoby, ale sami nebývají aktivní vůči svému okolí. Výrazem **křehký senior** lze nazvat takového, jehož schopnosti jsou částečně omezeny a potřebuje občasnou pomoc s domácností a s péčí o svoji osobu. **Nesoběstačný senior** je závislým na pomoci lidí ze svého okolí anebo na pomoci profesionálů (Holmerová a kol., 2013).

V České republice funguje rozsáhlý systém sociálních služeb, jejichž fungování upravuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Základní zásadou sociálních služeb je zachování lidské důstojnosti každé osoby, přitom každá pomoc vychází z individuálně zjištěných potřeb. Pomoc má podporovat rozvoj osoby k samostatnosti za předpokladu dodržování lidských práv a svobod. Každá osoba má nárok na bezplatné sociální poradenství.

Sociální služby se poskytují ve formě:

- pobytové,
- ambulantní,
- terénní.

Druhy sociálních služeb jsou:

- sociální poradenství,
- služby sociální péče,
- služby sociální prevence.

Služby se poskytují v zařízeních různého druhu, z nichž senioři využívají zejména denní a vícedenní stacionáře, domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy pro seniory, domovy se zvláštním režimem, sociální poradny. Seniorsy často využívanou sociální službou je služba sociální péče, a to osobní asistence nebo pečovatelská služba. Oba druhy péče poskytují pomoc při zvládnutí běžných úkonů a péče o vlastní osobu, při hygieně, zajištění stravy, zajištění chodu domácnosti. Přičemž pečovatelská služba na rozdíl od osobní asistence se poskytuje ve vymezeném čase.

Přirozené přání většiny seniorů je, zůstat co nejdéle ve svém domácím prostředí. Péči o nesoběstačného seniora často zajišťují členové jeho rodiny, a to manžel – manželka, děti

se svými partnery. Jedná-li se o tzv. širší rodinu, tedy více dětí a jejich rodiny, bývá zajištění péče snazší. V současné době při malém počtu sňatků, množství rozvodů a malého počtu dětí v rodinách, se bude stále více uplatňovat model institucionální péče o seniora (Jeřábek a kol., 2013).

Péči o seniora lze rozdělit na tři stupně podle intenzity a naléhavosti potřeb:

podpůrná péče představuje doprovod anebo zajištění dopravy do zdravotnického zařízení, na úřad, zajištění oprav v domácnosti,

neosobní péče tj. pomoc s péčí o domácnost,

osobní péče, tedy péče o osobu seniora – hygiena, podání stravy, léků, pomoc při přemísťování. Tento druh péče je časově, fyzicky i emocionálně náročný. Tato péče bývá zpravidla dlouhodobá, proto ji často zajišťují instituce v pobytových zařízeních (Jeřábek a kol., 2013).

V dřívější době bylo jednodušší zajištění péče o seniora ze strany členů rodiny: zejména na venkově členové rodiny pracovali zpravidla v místě bydliště např. na poli či zahradě a přitom pravidelně poskytovali seniorovi potřebné služby. V současné době bývá pracoviště mimo domov a pracovní zařazení hraje důležitou roli při rozhodování, jaký způsob péče o seniora rodina zvolí (Jeřábek a kol., 2013).

Vhodnou formou péče o seniora se sníženou soběstačností jsou denní stacionáře. Tuto službu využívají zpravidla senioři bydlící společně se členy rodiny, kteří v běžné pracovní době nemohou péči poskytnout. Mnohá zařízení v současné době disponují vozidlem, kterým mohou seniora do stacionáře přivést. V odpoledních hodinách, tedy v době, kdy členové rodiny jsou seniorovi k dispozici, se vrací do svého domova.

Pokud senior potřebuje pravidelnou pomoc jiné osoby, kterou nelze zvládnout v jeho přirozeném prostředí, nezbyvá, než využít služeb ústavního zařízení. Přejít do ústavního zařízení je pro seniora závažnou změnou v jeho životě. Ztrácí svoje soukromí, a to zejména, pokud se jedná o typ zařízení s vícelůžkovými pokoji. Takové bydlení je v ústavech typu „domovy pro seniory“ téměř pravidlem. Stejnou místnost potom sdílejí v podstatě celý den lidé, kteří se dříve neznali, mohou pocházet z různých sociálních prostředí, mít různé životní zkušenosti a vzdělání (Mühlpachr, 2009).

Účinností zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, došlo k transformaci tehdejších domovů důchodců a domovů – penzionů pro důchodce

v domovy pro seniory. Přesto se senior v tomto druhu ústavní péče stále potýká s několika problémy. Jedním z nich je většinou delší vzdálenost ústavu od bydliště ostatních členů rodiny. Tím dochází k málo častému kontaktu seniora s rodinou a také se v podstatě zcela ruší kontakt s dřívějším bydlištěm – obcí a obyvateli, se kterými býval senior v kontaktu. Fungování domova a jeho pravidla jsou nastavena a senior má omezenou možnost je měnit. Často se obává i vyjádřit svůj názor či návrh na změnu (Mühlpachr, 2009).

Hojně využívanou službou je respitní péče, tedy odlehčovací služby. Jedná se o pomoc pečující osobě, kterou bývá většinou člen rodiny. Jak je výše uvedeno, osobní péče o seniora je velmi náročná. Repitní péči lze využít nejen při onemocnění pečující osoby, ale i tehdy, když tato osoba potřebuje zregenerovat síly, odpočinout si, změnit prostředí. Pokud se jedná o ambulantní službu v domácím prostředí seniora, nemusí být tato péče pro něj velkou změnou, neboť zůstává v přirozeném prostředí a na přechodnou dobu se změní osoba, která mu poskytuje péči. Repitní péče je náročnější pro seniora, který potřebuje celodenní péči: v době, kdy pečující osoba bude tzv. mimo službu, musí se senior přemístit do pobytového zařízení. Ocítá se v cizím prostředí, náhle ztrácí soukromí a pečují o něj osoby, které dosud neznal. I přes tato negativa pro seniora se jedná o důležitou službu, která zajistí péči zejména v krizových situacích.

Službou, která se poskytuje jako pobytová i terénní, je paliativní péče. Ta je zařazena zákonem mezi služby zdravotní, ale nelze ji poskytovat kvalitně bez současné péče sociální. Tato služba přistupuje komplexně k nevléčitelně nemocným, převážně v pokročilém a konečném stádiu. Zároveň ke každému přistupuje individuálně. Zdravotníci i ošetřovatelé se zajímají o přání nemocného. Usilují o co nejvyšší kvalitu života v tomto období a o důstojnost. V neposlední řadě je nabízena podpora příbuzným, aby se snáze vyrovnali se stavem milovaného člověka. Je nabízena i služba v oblasti zvládání zármutku po smrti člena rodiny. V okrese Brno-venkov takovou službu poskytuje Dům léčby bolesti s hospicem sv. Josefa v Rajhradu u Brna, provozovaný Oblastní charitou Rajhrad. Zaměřuje se na kvalitní paliativní péči. Součástí takového přístupu je řešení nejen fyzických potřeb klienta, ale také jeho potřeb psychických, sociálních a v neposlední řadě spirituálních. Péče se neposkytuje jen nemocnému, ale i okruhu jeho nejbližších, pokud mají zájem.

Zařízení sociálních služeb zřizují kraje, obce nebo neziskové organizace. Budovy, ve kterých jsou provozovány pobytové služby, jsou (mimo nově postavených) zcela nevyhovující: stále existují mnohalůžkové pokoje, velkokapacitní zařízení místo zařízení

blížících se rodinnému typu. Rovněž financování není dostatečné, a proto při přijímání seniorů do ústavního zařízení dostávají zpravidla přednost ti, kteří jsou příjemci příspěvku na péči.

V únoru 2014 se v Hradci Králové uskutečnila konference Efektivita a sociální služby II. Podle informací Ministerstva práce a sociálních věcí na této konferenci, stanoví současná legislativa celkem 33 druhů sociálních služeb. V listopadu 2013 bylo v České republice registrováno 5 865 služeb. Praxe ukázala, že některé činnosti se překrývají a dokonce jsou zdvojené. Cílem budoucích návrhů bude systém sociálních služeb zjednodušit a zabývat se také jejich financováním (Právo a rodina, č. 3/2014).

5.3 Sociální kontakty

Mezilidskými kontakty nazýváme vzájemná působení mezi dvěma nebo více osobami. Toto vzájemné působení trvá delší dobu, během které se vztahy mezi osobami mohou vyvíjet. Součástí mezilidských kontaktů jsou emocionální vazby. Jejich míra je u různých vztahů různá (Vízdal, 2010).

Senior je účasten mnoha různých sociálních kontaktů. Od nejužších kontaktů v rodině, přes kontakty v zájmových skupinách, kontakty s pracovníky sociálních služeb, až po kontakty spíše nahodilé např. s lidmi bydlícími v téže vesnici, městě, docházejícími do stejné prodejny. Každý, tedy i senior, pochází z určité rodiny a zpravidla do určité rodiny patří i v tomto věku.

„Vzájemné vztahy jednotlivých členů rodiny jsou určeny především jejich city, postoji, tradicemi a v moderních společnostech i právem, církví a dalšími institucemi“ (Vavřík, Jilčík, 2011, s. 20).

Osoba v seniorském věku je v rodině účastníkem vztahu zejména: rodič – dítě, prarodič – vnoučata. Tyto vztahy patří mezi ty, které mívají velkou emocionální vazbu. Senior bývá v rodině tím, kdo předává kulturní zvyklosti, kdo je zdrojem informací o historii rodiny. Sociální vazby mezi seniorem a ostatními členy rodiny se během doby mění tak, jak se mění postavení jednotlivých členů vazeb: je-li senior soběstačný a disponuje-li dostatkem času, může pomáhat s vedením domácnosti celé rodiny, zajišťovat částečně výchovu dětí. Má-li senior během času omezené možnosti v péči o svoji osobu, stává se účastníkem takových vazeb, kdy je on příjemcem péče ze strany členů své rodiny.

Společnou činnost rodiny lze nazvat kooperací. Rodina má společný cíl, jako je výchova dětí, zaopatření těch, kteří již péči o sebe zcela nezvládají, zajištění chodu domácnosti. Členové rodiny tedy mají společné sociální aktivity, ale současně dochází i k naplnění individuálních cílů jednotlivých členů rodiny (Vízdal, 2010).

Účastníkem jiného druhu sociálních vazeb než v rodině se senior stává svojí účastí v zájmových skupinách. Předmětem zájmu těchto skupin bývá příroda, kultura, sport, vzdělávání, pomoc potřebným. Tyto skupiny vznikají za určitým účelem a zpravidla umožňují seniorovi rozšiřovat poznatky v oblasti jeho zájmu. Mezi členy skupiny vznikají sociální vazby, vedené určitým cílem, zájmem.

Výrazné sociální vazby se mohou tvořit mezi členy teritoriálních skupin. Mezi osobami obývajícími určité území zejména na vesnicích bývá senior tím, který je iniciátorem pospolitosti. Senior zná historii místa, je ochoten předávat poznatky ostatním obyvatelům. Taková činnost může seniorovi zajistit sociální kontakty a prestiž i u členů rodin, kteří vesnici obývají krátce a nemají zde rodinné vazby.

Sociální kontakty seniorů žijících ve velkých městech mívají jiný charakter. Mezilidské vztahy ve velkých městech sledují zpravidla nějaký věcný cíl. Osobní charakter kontaktů může senior praktikovat zejména v nejbližším okolí svého bydliště. Anonymita velkého města přispívá k nebezpečí kriminality.

Důležitými sociálními kontakty pro seniory jsou kontakty: pacient – zdravotník a obdobné kontakty, které lze nazvat jako: příjemce sociálních služeb – poskytovatel těchto služeb. Jedná se o sociální vazby, ve kterých se senior nemusí cítit jako rovnocenný člen vztahu. Seniorovi, pokud je nemocen anebo již není schopen zčásti nebo zcela péče o svoji domácnost a osobu, nezbyvá, než vstoupit do výše zmíněných vztahů. Může do nich vstupovat s obavami, protože je tato oblast pro něj dosud neznámá. Naopak může do vztahu vstupovat s velkou nadějí, která se někdy může změnit ve velké zklamání. Jedním ze subjektů tohoto vztahu je vždy profesionál: lékař nebo jiný zdravotník, ošetřovatel nebo pečovatel. Senior by měl být profesionálem vždy řádně poučen.

Jakékoliv sociální kontakty, jichž je senior účastníkem, jej ovlivňují. Pokud vztahy přinášejí oběma stranám užitek, dochází ke spolupráci. Ve vztahu může dojít i ke konfliktu. V rodině se osoba stává účastníkem vztahů s osobami, které si sama nevybírá. Tím častěji může dojít ke konfliktu, přičemž vztahy jsou ovlivněny nejen povahovými vlastnostmi účastníků, ale i zvyklostmi rodiny. Naproti tomu do vztahů

v různých zájmových uskupeních se senior dostává na základě svého uvážení, svého rozhodnutí.

5.4 Právní předpisy

Jednání každého člověka, tedy i seniora, je třeba podřídit právním předpisům platným na území, ve kterém žije. V České republice se jedná o dokumenty Evropské unie, o ústavní a další zákony, další právní normy s celostátní působností a také předpisy územně samosprávných celků, tedy nařízení a vyhlášky krajů a obcí.

Zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje **Listina základních práv a svobod**, dále jen „Listina“ zajišťuje svobodu a rovnost v důstojnosti i v právech. Práva a svobody jsou zaručovány všem bez rozdílu. Listina zaručuje základní lidská práva a svobody, politická práva, práva národnostních a etnickým menšin, hospodářská, sociální a kulturní práva, právo na soudní a jinou právní ochranu.

Zákon č. 209/1992 Sb. o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod zaručuje např. právo na život, zákaz otroctví a nucené práce, právo na svobodu a osobní bezpečnost, právo na spravedlivý proces, právo na respektování rodinného a soukromého života, svobodu myšlení, svědomí, náboženského vyznání, zákaz diskriminace.

Pokud senior není schopen z důvodu dlouhodobého nebo akutního zdravotního omezení samostatně právně jednat, lze využít **zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník**. Pokud seniorovi, který trpí duševní poruchou, tato choroba působí potíže při rozhodování, může osoba tzv. podpůrce jednat společně s ním, přičemž senior nemusí být omezen ve svéprávnosti. Pokud seniora duševní choroba, kterou trpí, natolik limituje v rozhodování, že není schopen činit ani s podporou patřičná rozhodnutí, může být soudní cestou omezen ve svéprávnosti a následně mu bude určen opatrovník. Procesně jsou tyto postupy zajišťovány podle **zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád** ve znění pozdějších předpisů a **zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních**. Opatrovníkem bývá určena osoba z rodinného prostředí seniora. Pokud se nenajde vhodná osoba pro výkon této funkce, bývá ustanoven tzv. veřejný opatrovník, kterým je obec, ve které má opatrovanec bydliště.

Výše uvedený občanský zákoník dále stanoví v § 687 a následujících povinnosti a práva manželů, včetně vzájemného zastupování. Důležitou oblastí nejen pro seniory, kterou upravuje občanský zákoník, jsou tzv. sousedská práva.

Další právní normou, kterou se řídí proces rozhodování správních orgánů o dávkách a službách sociální péče nebo o ustanovení zvláštního příjemce dávky důchodového pojištění, je **zákon č. 500/2004 Sb., správní řád**, ve znění pozdějších předpisů. Podmínky pro výplatu dávky důchodového pojištění zvláštnímu příjemci upravuje **zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení**, ve znění pozdějších předpisů, v § 118. Jedná se o takovou situaci, kdy by se

„výplatou dávky dosavadnímu příjemci zřejmě nedosáhlo účelu, kterému má dávka sloužit, byly by poškozeny zájmy osob, které je důchodce povinen vyživovat, nemůže-li oprávněný, popřípadě jeho zákonný zástupce nebo opatrovník, výplatu přijímat“.

Ustanovení § 118 také uvádí povinnosti zvláštního příjemce používat dávku ve prospěch oprávněného a podle jeho pokynů. O ustanovení zvláštního příjemce rozhoduje podle § 123f tohoto zákona obec v přenesené působnosti.

Důchodové pojištění pro případ stáří popř. invalidity upravuje **zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění**, ve znění pozdějších předpisů. Zákon stanoví organizaci a rozsah pojištění včetně povinností všech zúčastněných osob, tedy pojištěnců, příjemců dávek, zaměstnavatelů. Zákon stanoví, že z pojištění se poskytuje starobní, invalidní, vdovský a vdovecký či sirotčí důchod.

Důležitou právní normou, která seniorovi zajistí kompenzaci jeho omezení vzniklých z důvodu věku nebo zdravotního stavu, je **zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách**, ve znění pozdějších předpisů, včetně prováděcí vyhlášky. Zákon upravuje poskytování příspěvku na péči osobám, které jsou v důsledku nepříznivého zdravotního stavu závislé na pomoci jiné osoby. Zákon dále upravuje poskytování sociálních služeb, které dělí na sociální poradenství, služby sociální péče a prevence. Poskytování služeb rozděluje podle formy na pobytové, ambulantní a terénní. Dále popisuje jednotlivé druhy sociálních služeb, vyjmenovává podmínky pro poskytovatele, včetně financování. Zákon rovněž přesně stanovuje předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka. **Vyhláška č. 505/2006 Sb.**, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, popisuje způsob hodnocení schopnosti zvládat základní životní potřeby pro určení stupně závislosti při žádosti o příspěvek na péči. Dále vyhláška popisuje rozsah úkonů u sociálních služeb.

Stěžejní právní normou, která upravuje práva a povinnosti seniora jako pacienta, je **zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách**, ve znění pozdějších předpisů. Zákon stanoví

formy a druhy zdravotní péče. Mezi formy poskytované péče řadí péči ambulantní, jednodenní, lůžkovou a péči poskytovanou ve vlastním sociálním prostředí pacienta. Druhy zdravotní péče stanoví jako preventivní, diagnostickou, dispenzární, léčebnou, posudkovou, léčebně rehabilitační, ošetřovatelskou, paliativní a lékárenskou. Dále zákon upravuje oblast oprávnění k poskytování zdravotnických služeb, vedení a nakládání se zdravotní dokumentací, práva a povinnosti pacienta.

Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, se věnuje péči o životní a pracovní podmínky. Seniora se dotýkají např. stanovené hygienické požadavky na vodu, a to jak pitnou, tak vodu ve veřejných koupalištích či saunách.

Další právní normou, která určuje jednání seniora, pokud se zapojí do organizované dobrovolnické činnosti, je **zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů**, ve znění pozdějších předpisů. Zákon vymezuje pojem dobrovolnické služby, stanovuje, kdo je vysílající a kdo přijímající organizací a upravuje možnost dotací.

Důležitými předpisy pro život seniora jsou nařízení a vyhlášky krajů a obcí, ve kterých žije. Jedná se většinou o místní o úpravu k zajištění veřejného pořádku, ať jsou to pravidla pro osoby doprovázející psa na veřejném prostranství nebo pravidla pro pohyb ve veřejných parcích. Může se jednat o omezení tzv. podomního prodeje, tedy např. nabízení neobjednaných služeb.

Radu ve věci místního předpisu by měla seniorovi poskytnout obec, která jej vydala. Právní rady v ostatních oblastech práva poskytují advokátní kanceláře anebo právní poradny.

PRAKTICKÁ ČÁST

6 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

Praktická část bakalářské práce byla se zaměřena na výzkum mezi seniory, kteří se vzdělávají v klubech. Zájmem bylo zjistit, zda neformální vzdělávání v klubech seniorům pomáhá k jejich větší samostatnosti ve vyřizování si osobních záležitostí.

6.1 Metodika, cíl výzkumu a formulace hypotéz

Cílem výzkumu bylo srovnání života a aktivit seniorů v krajském městě Brně a na vesnici či menším městě.

Pracuji v oboru polygrafie, tedy zcela mimo obor, který studuji. Před několika lety jsem byla oslovena animátorkou Klubu aktivních seniorů v Brně. Požádala mě o zajištění exkurze a přednášky na téma „Výroba knihy“. Při mé přednášce byli senioři velmi aktivní, zajímali se o danou problematiku. Již na přednášku si přinesli svoje knihy, kterých si cenili nejen pro jejich obsah či autora, ale také knihařským zpracováním. Reakce seniorů byly velmi zajímavé a mnohdy překvapily. Od té doby jsem nepravidelně pomáhala s přípravou různých programů pro seniorská setkávání. Z toho důvodu jsem si vybrala méně dostupné Kluby aktivních seniorů.

Ke splnění cíle praktické části bylo použito kvantitativního výzkumu statistickou metodou. Data byla získána formou dotazníku. Výzkumné otázky byly v převážné míře formulovány jako uzavřené. Dále byly některé otázky koncipovány jako škálové. Dotazník byl tvořen celkem dvaceti otázkami. Vzhledem k cílové skupině, kterou byli senioři od 60let, byla zvolena forma dotazníku tištěná. Srozumitelnost dotazníku byla testována nejdříve na seniorech v rodině tazatele.

Postup stanovení hypotéz byl čerpán z odborného materiálu „Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách“.

Stanovení hypotéz:

H1 Senioři na venkově se častěji potýkají s bariérami ve veřejných prostorách při osobním vyřizování svých záležitostí, než senioři ve městě Brně.

H2 Město Brno informuje seniory o zájmových akcích lépe, než menší obec.

H3 Senioři žijící na vesnici využívají alternativní nabídky organizovaného vzdělávání méně často, než senioři žijící ve městě.

H4 Senioři žijící ve městě Brně udržují kontakty s rodinou častěji, než senioři žijící mimo krajské město.

6.2 Charakteristika a popis výzkumného vzorku

Dotazníky byly předány v tištěné podobě animátorům jednotlivých Klubů aktivních seniorů, a to:

- Brno-Řečkovice,
- Brno-Líšeň,
- Brno Josefská,
- Blansko,
- Němčany,
- Kobylnice,
- Šitbořice.

Osobně byla tazatelka přítomna v Klubu aktivních seniorů Brno-Řečkovice. Při setkání byl seniorům krátce vysvětlen význam dotazníku a způsob vyplňování. Z přítomných seniorů byli všichni ochotni dotazník vyplnit. Menší část seniorů žádala o zapůjčení dotazníku domů se zdůvodněním, že se v domácím prostředí budou lépe soustředit. Vyplněné dotazníky odevzdali při dalším setkání.

U ostatních klubů byli animátoři poučeni o způsobu správného vyplnění dotazníků a termínu vrácení.

Ve stanoveném termínu nebyly vráceny vyplněné dotazníky z klubu Šitbořice. Data jsem zpracovala z obdržených vyplněných dotazníků šesti klubů.

Výzkumný vzorek tvořili senioři ve věku 60 a více roků.

Před vyhodnocením bylo vyřazeno několik vyplněných dotazníků, zejména z důvodu jejich neúplného vyplnění. Jeden dotazník byl vyřazen z důvodu nízkého věku respondenta – 55 let.

<u>Kluby aktivních seniorů</u>	<u>rozdáno</u>	<u>vráceno</u>	<u>vyřazeno</u>	<u>použito</u>
Brno-Řečkovice	21	21	0	21
Brno-Líšeň	15	15	3	12
Brno-Josefská	10	7	0	7
Blansko	10	10	0	10
Kobylnice	16	15	0	15
Němčany	13	13	1	12
Šitbořice	15	0	0	0
celkem	100	81	4	77

6.3 Analýza a interpretace výsledků výzkumu

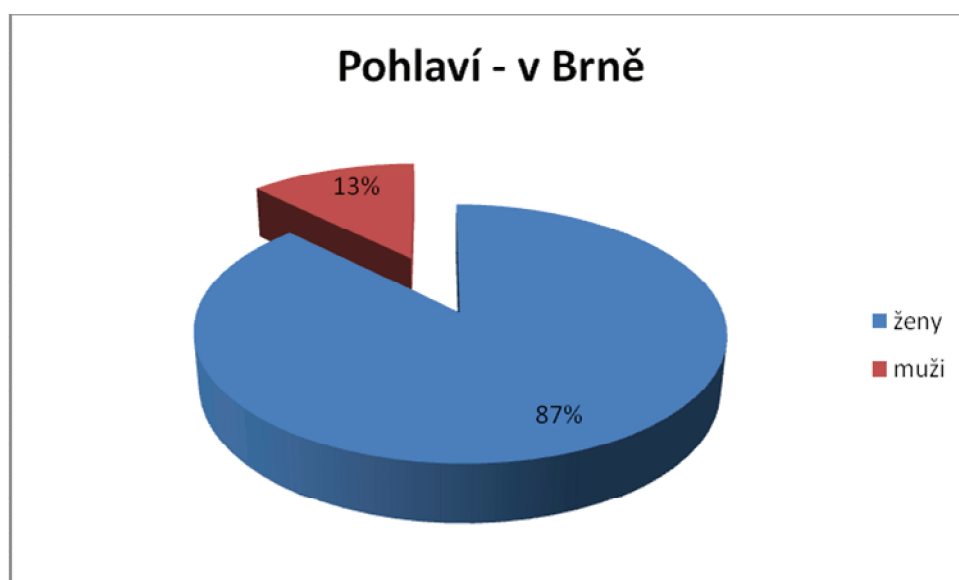
Výsledky dotazníkového šetření byly zapsány do elektronické podoby. Po té byly graficky znázorněny pomocí výsečových grafů.

Na závěr této kapitoly byla uvedena potvrzení a vyvrácení jednotlivých pracovních hypotéz.

„Pod pojmem interpretace rozumíme úvahy, které jsou důsledkem srovnání údajů mezi sebou“ (Radvan, Vavřík, 2009, s. 46).

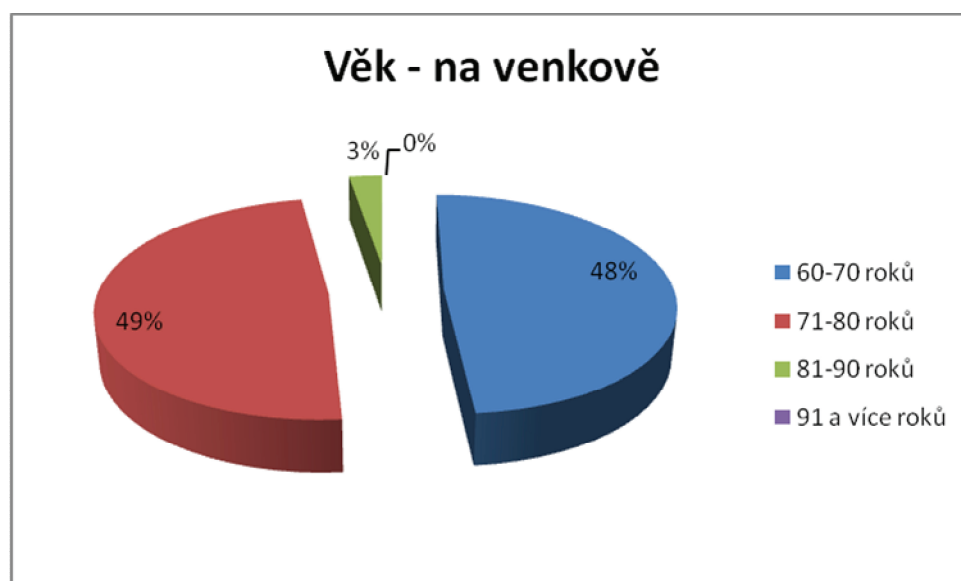
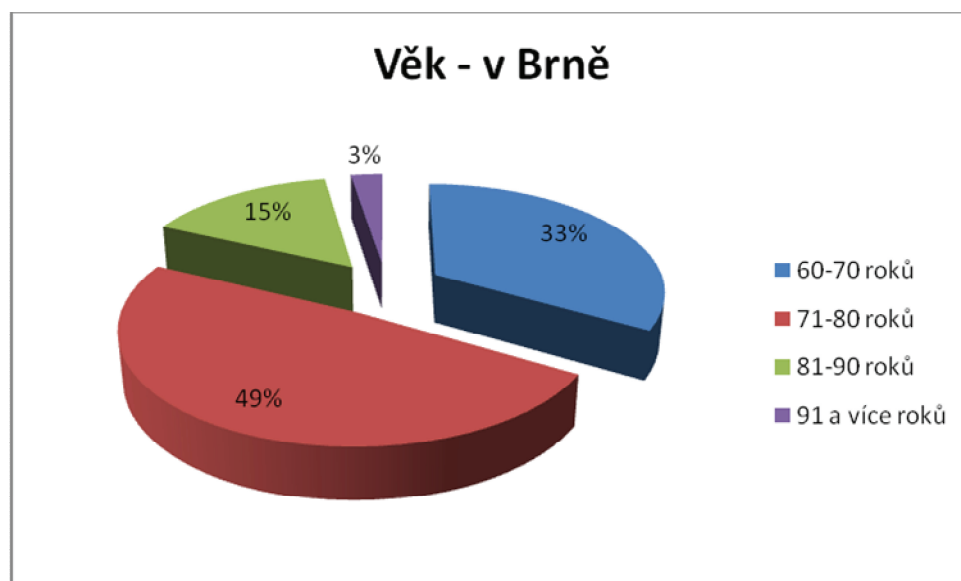
1. Pohlaví:

V otázce číslo jedna respondenti vyplňovali svoje pohlaví. Převážná většina členů Klubu aktivních seniorů (dále jen "KLAS") jsou ženy. V brněnských klubech je zastoupeno vyšší procento mužů – 13 % než mužů na venkově – 5%. Zřejmě senioři – muži na vesnicích, častěji než ženy, využívají širší nabídky zájmové činnosti, např. myslivecký svaz, rybářský svaz, včelařský svaz apod.

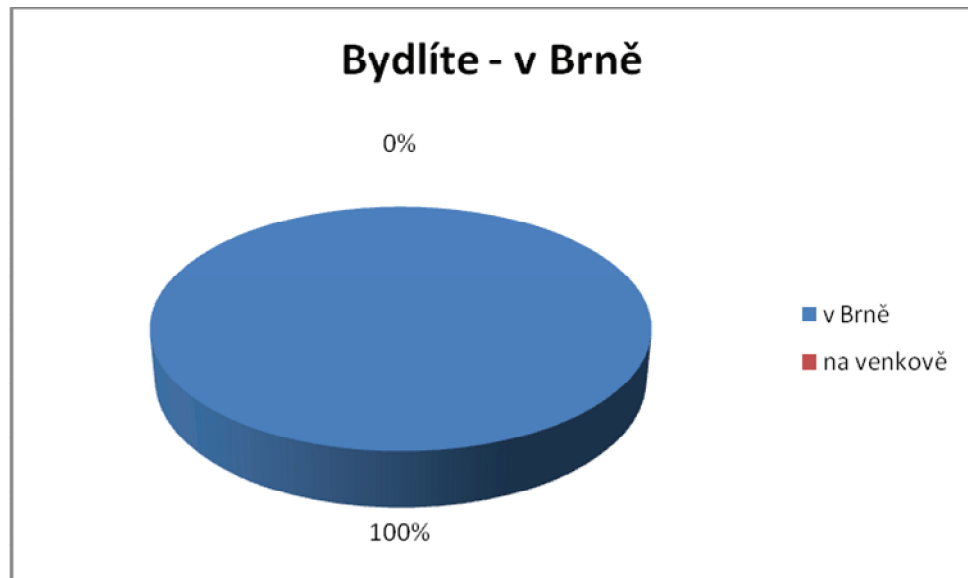
2. Věk:

V otázce číslo 2 respondenti vyplňovali svůj věk. Je zřejmé, že ve městě Brně KLAS navštěvují starší osoby než na vesnici. V Brně v rozmezí 81–90 let navštěvuje KLAS 15 %. Ve věku 91 a více let navštěvují KLAS 3 % seniorů. Na venkově v rozmezí 81–90 let navštěvují 3 % seniorů a senioři nad 91 let KLAS na venkově nenavštěvují. Může to být dáno bezbariérovostí veřejného prostoru a lepší možností dopravy v Brně.

3. Bydlíte:

Otázka číslo 3 rozdělila respondenty na dvě skupiny: bydlící v krajském městě Brně v počtu 40 a bydlícím na venkově nebo menším městě v počtu 37. Je zřejmé, že senioři navštěvují klub KLAS ve svém bydlišti, tzn. nedojíždějí mimo své město nebo obec.

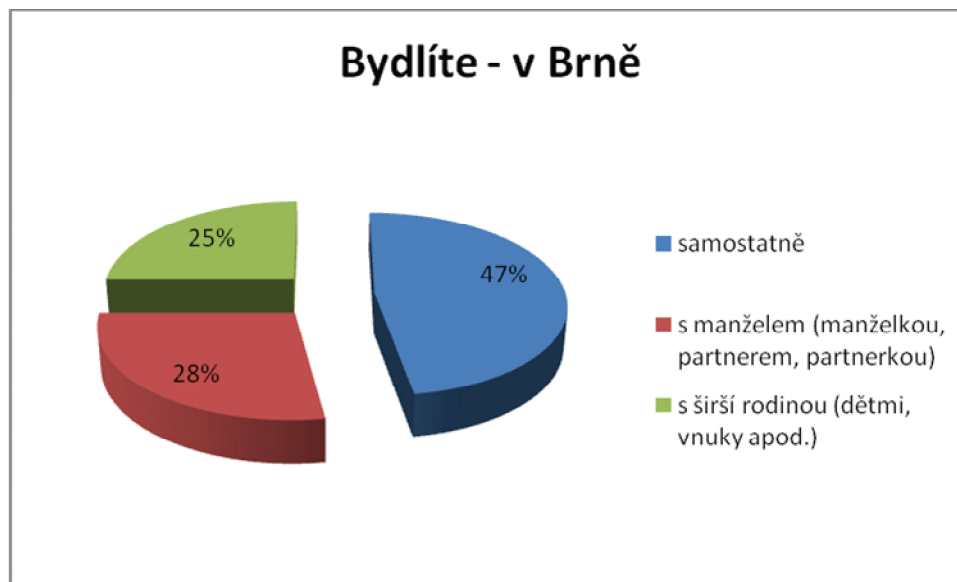

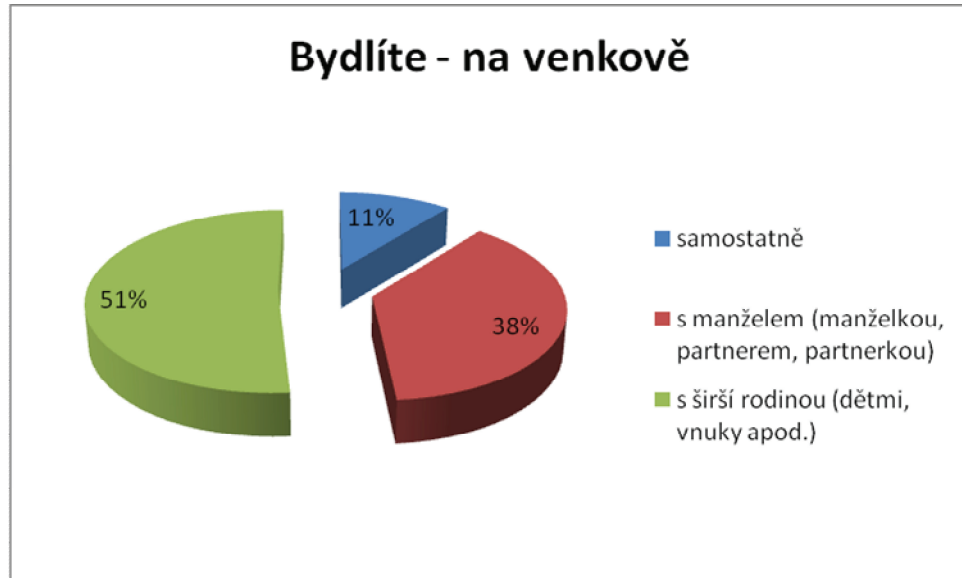
Otázkou číslo 4 se senioři rozdělili na tři skupiny. Ti, co v této otázce odpověděli, že žijí samostatně, nebo pouze s manželem (manželkou, partnerem, partnerkou) (dále jen "s manželem"), pokračovali odpovědí na otázku číslo 5. Ostatní pokračovali otázkou číslo 6.

4. Bydlíte:

5. Jak často udržujete kontakt s rodinou v případě, že nebydlíte společně (telefonem, návštěvami, apod.):

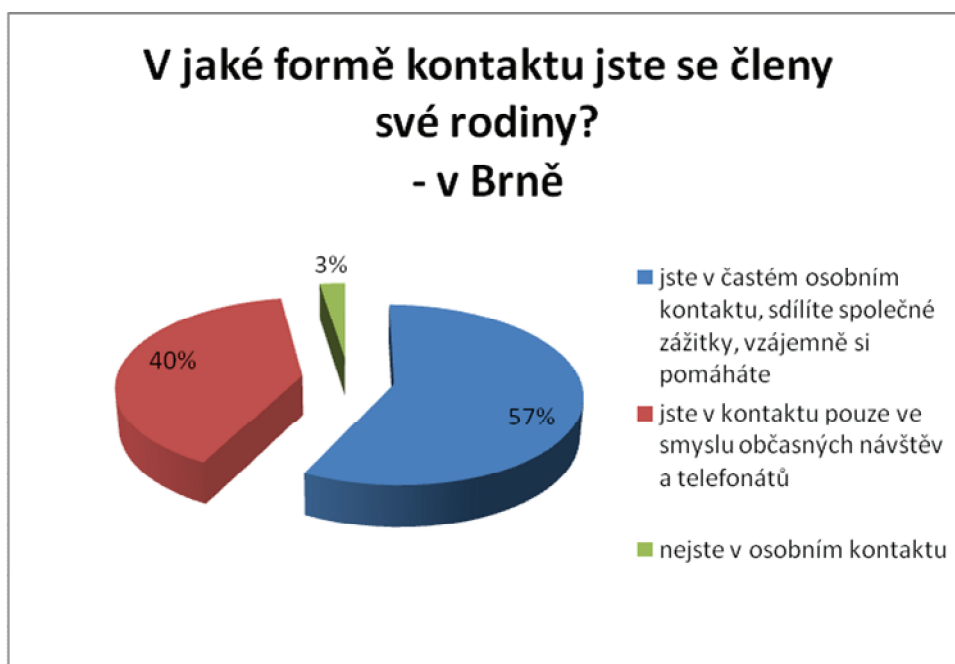
Z odpovědí na čtvrtou otázku je zřejmé, že ve městě Brně žije téměř polovina respondentů zcela samostatně – 47 %, naproti tomu na venkově nebo menším městě více jak polovina respondentů žije s širší rodinou – 51%. Z odpovědí na pátou otázku vyplývá, že ve městě Brně z těch respondentů, kteří uvedli, že žijí samostatně, nebo s manželem mají frekvenci styku s širší rodinou nejčastěji 1× týdně – 44 %. Na rozdíl od těchto, senioři bydlící na vesnici nebo menším městě, kteří uvedli, že žijí samostatně nebo s manželem, se největší procento z nich stýká s širší rodinou denně – 89 %. Na rozdíl od města Brna žádný z respondentů na venkově nepatří mezi ty, kteří neudržují kontakty s širší rodinou vůbec.

6. V jaké formě kontaktu jste se členy své rodiny?

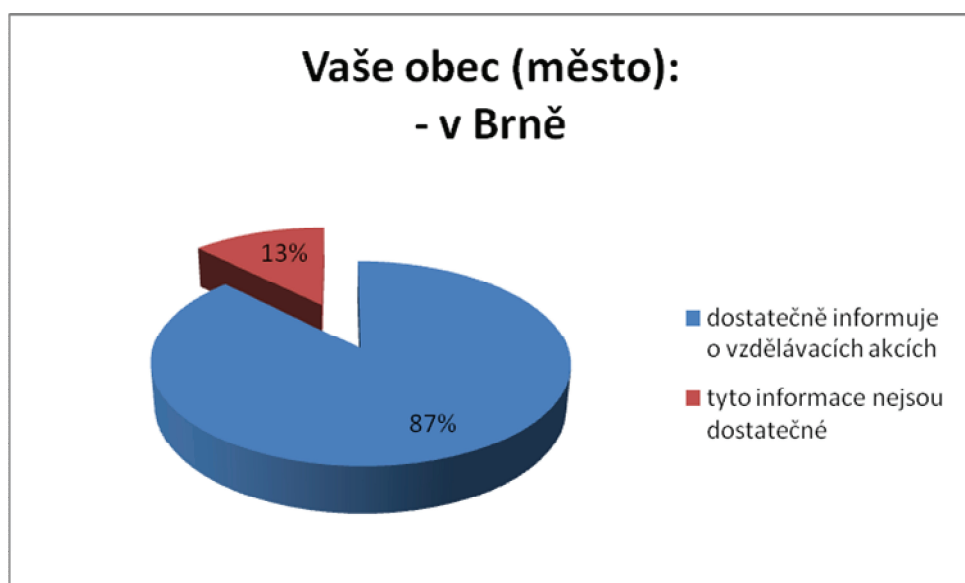
V otázce číslo 6 jsem se dotazovala respondentů na formu kontaktu s jejich rodinou: Výsledek ukázal, že na venkově je převážná většina respondentů v častém osobním kontaktu se členy své rodiny – 89 %. Ve městě Brně jsou respondenti v častém osobním kontaktu se členy širší rodiny 1x měsíčně – 57%. Tento výsledek může být podmíněn kratší vzdáleností dojezdu mezi bydlištěm seniora a jeho rodiny.

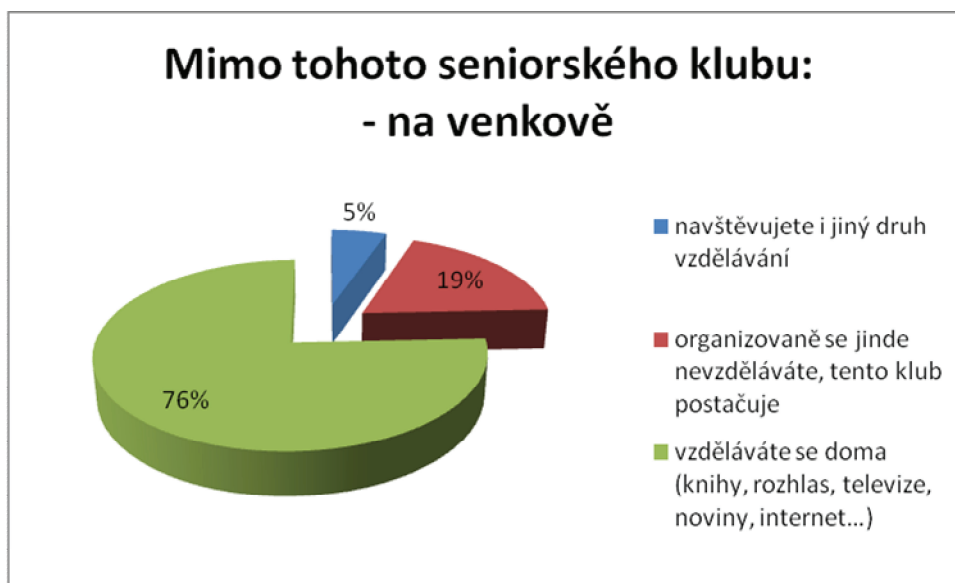
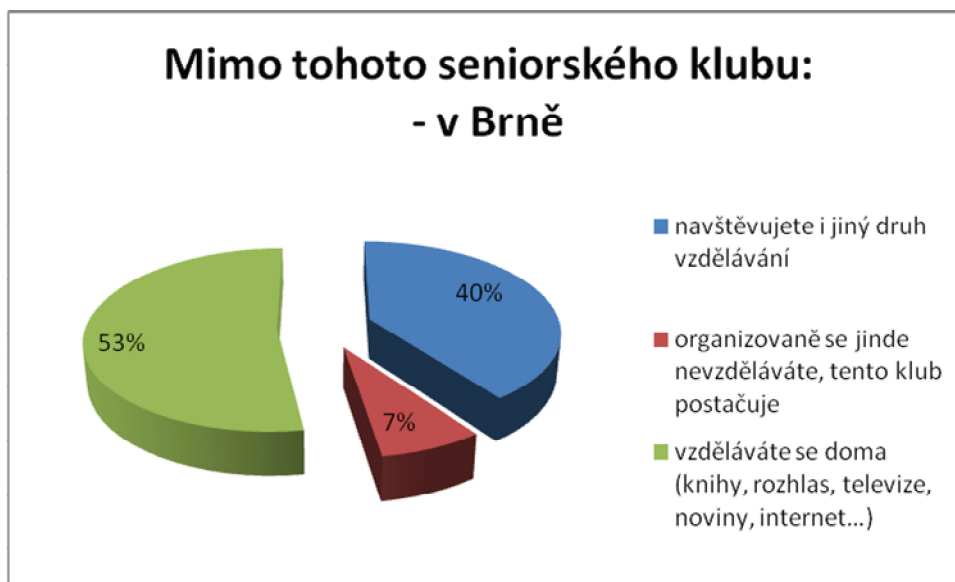
7. Vaše obec (město):

V otázce číslo 7 respondenti hodnotili dostatečně či nedostatečně jejich obec informuje o vzdělávacích akcích. V obou případech obec dostatečně informuje. Na vesnici dokonce v 97%. Výsledek může být ovlivněn například charakterem života na vesnici a jeho zvyklostmi v podávání informací. Například vesnice často využívají jako vhodného media místní rozhlas. Na vesnici také funguje neformální výměna informací při krátkých osobních setkáních, např. v obchodě, kostele atp.

8. Mimo tohoto seniorského klubu:

Z odpovědí na otázku číslo 8 vyplývá, že 40% respondentů z Brna navštěvuje i jiný druh vzdělávání. Většinou konkretizovali druh vzdělávání příkladem Univerzity třetího věku. Naproti tomu respondenti z venkova využívají jiné nabídky minimálně. Zřejmě je to dáno dopravní dostupností, bezbariérovostí veřejného prostoru a dostatečné nabídky ke vzdělávání tohoto druhu v krajském městě Brně. Předpokládám, že informovanost o alternativních nabídkách organizovaného vzdělávání, zejména Univerzity třetího věku, je v obou případech dostatečná a přístupná na internetu. Senioři z venkova využívají jiných druhů vzdělávání pouze v 5%.

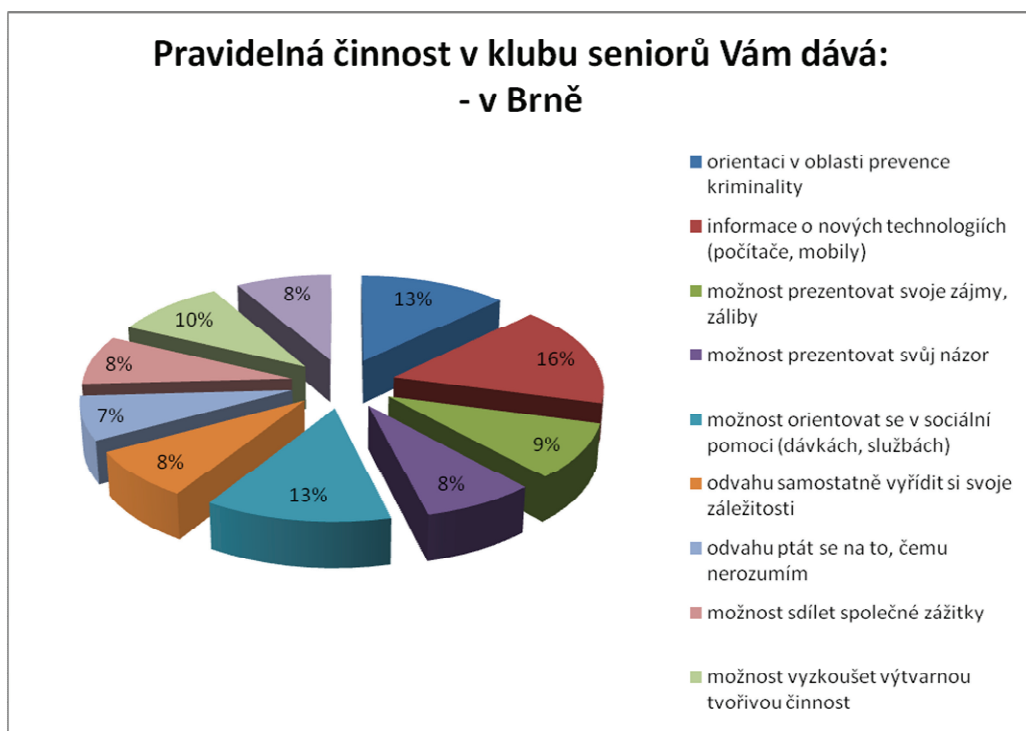
9. Poznatky získané v klubu seniorů:

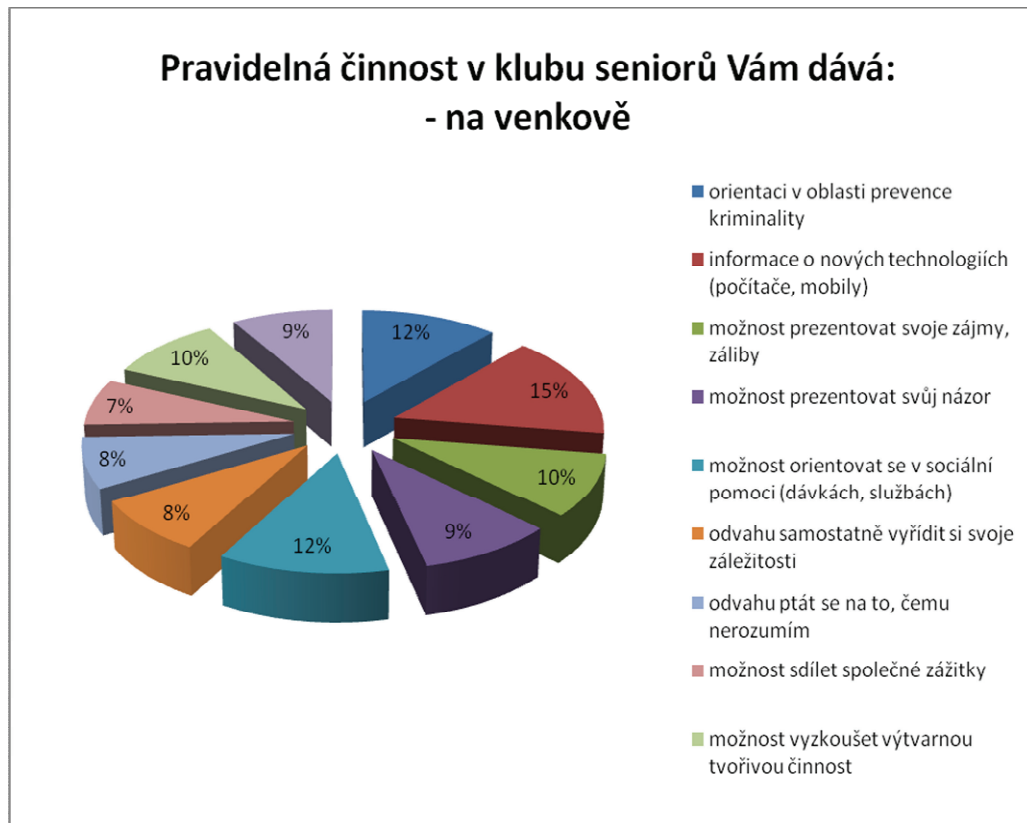
Vyhodnocení odpovědí na otázku číslo 9 jednoznačně ukazuje, že obě skupiny seniorů bez výjimky poznatky získané v KLASu v praxi využívají 100 %.

10. Pravidelná účast v klubu seniorů Vám dává:

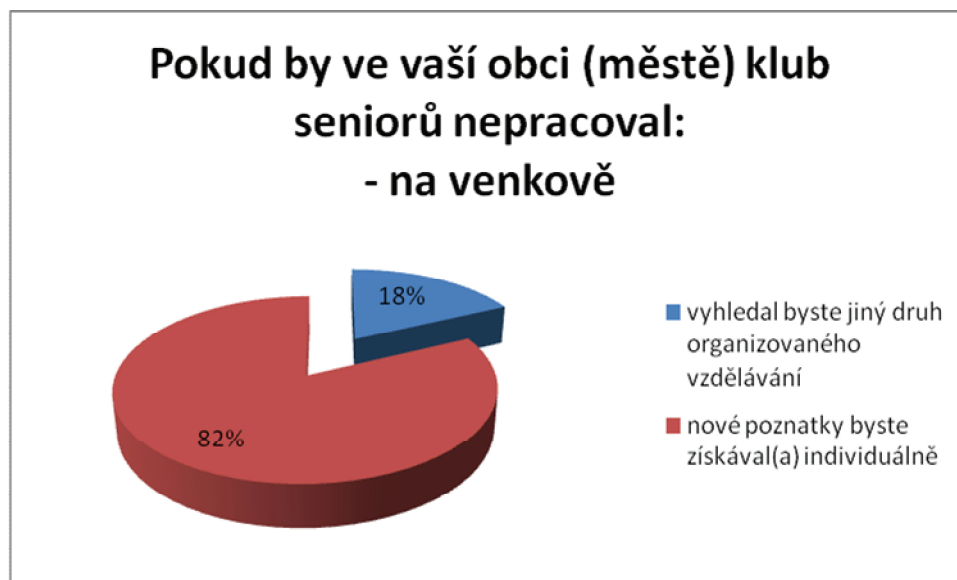
V otázce číslo 10 respondenti přisuzovali číselné hodnoty "známkování" deseti oblastem pravidelné náplně KLASu. V obou skupinách respondenti velmi pozitivně hodnotí to, že díky účasti v KLASu, mají ve svém osobním životě odvahu ptát se na to, čemu nerozumějí. S tím souvisí i odvaha samostatně si vyřídit svoje záležitosti, což bylo rovněž velmi kladně hodnoceno. Nejmenší zájem využít v praxi poznatky z KLASu, mají respondenti v oblasti nových technologií. A to opět obě skupiny shodně.

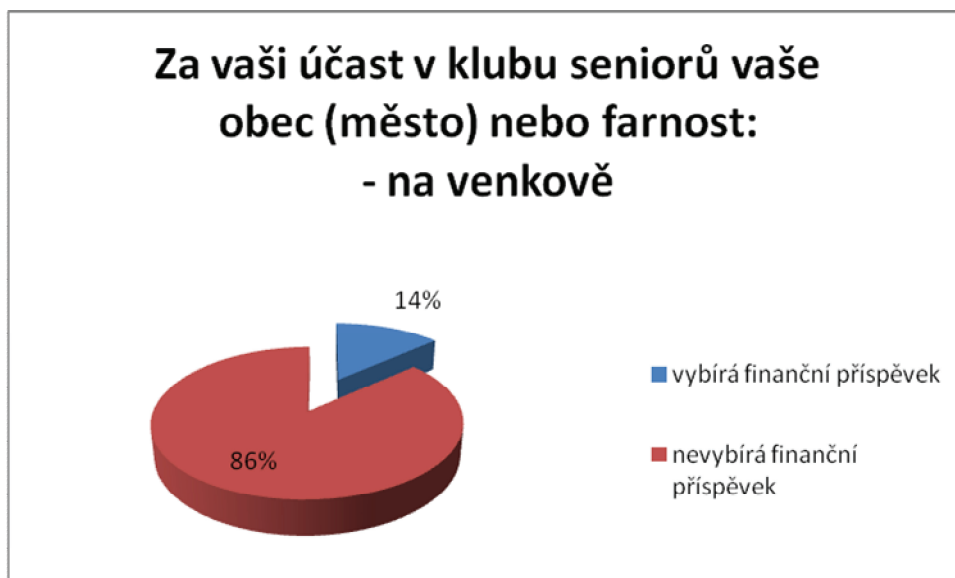
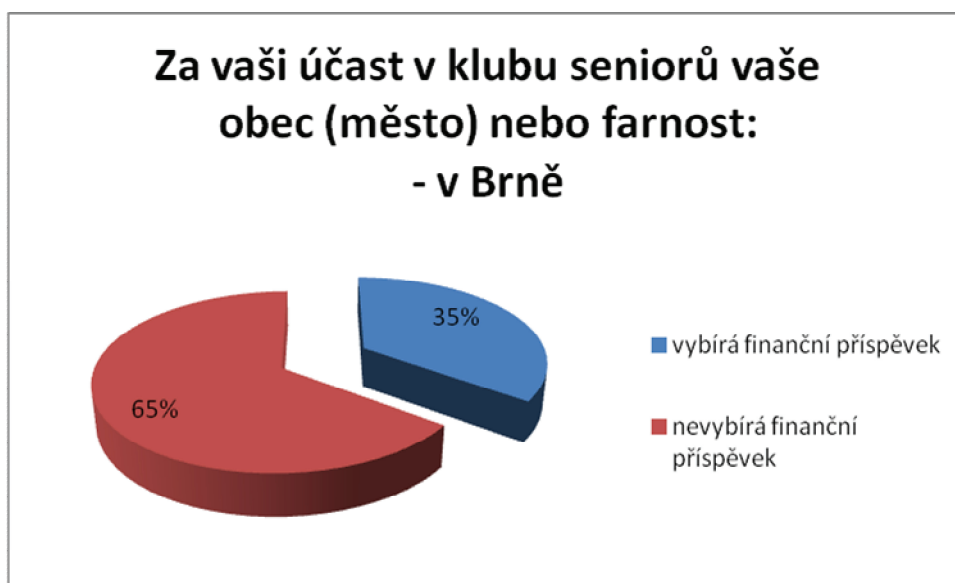
11. Pokud by ve vaší obci (městě) klub seniorů nepracoval:

V odpovědi na otázku číslo 11 respondenti z Brna mají větší zájem vyhledávat alternativní organizované vzdělávání – 47 %. Což navazuje na předchozí otázku (číslo 8). Senioři z venkova v 18% vyhledávají alternativní organizované vzdělávání.

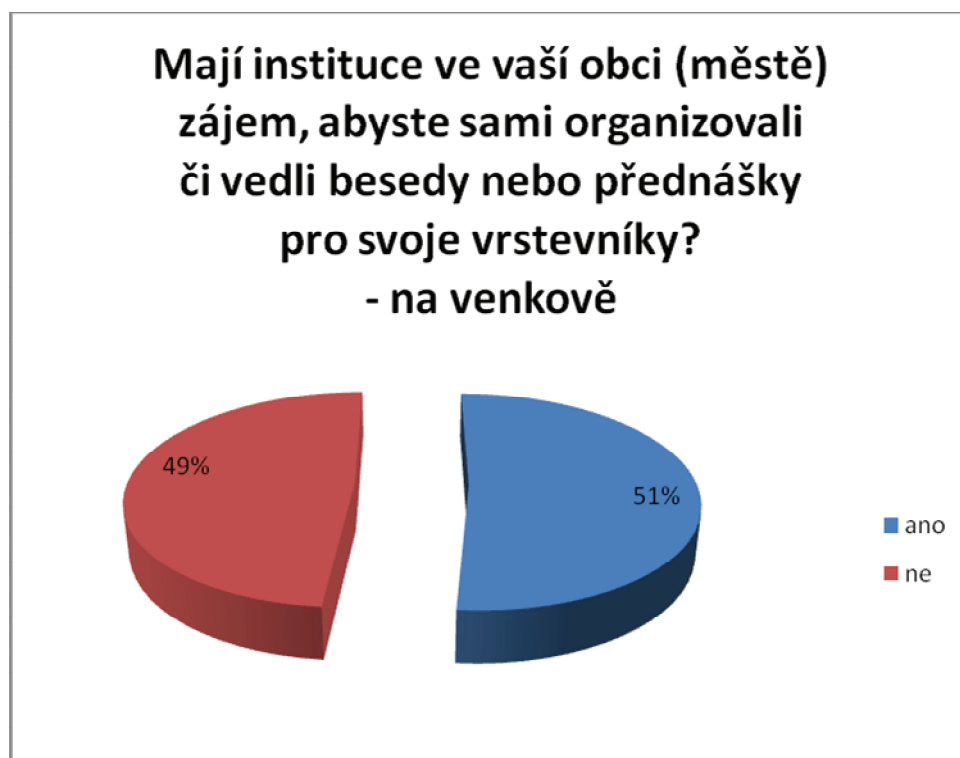
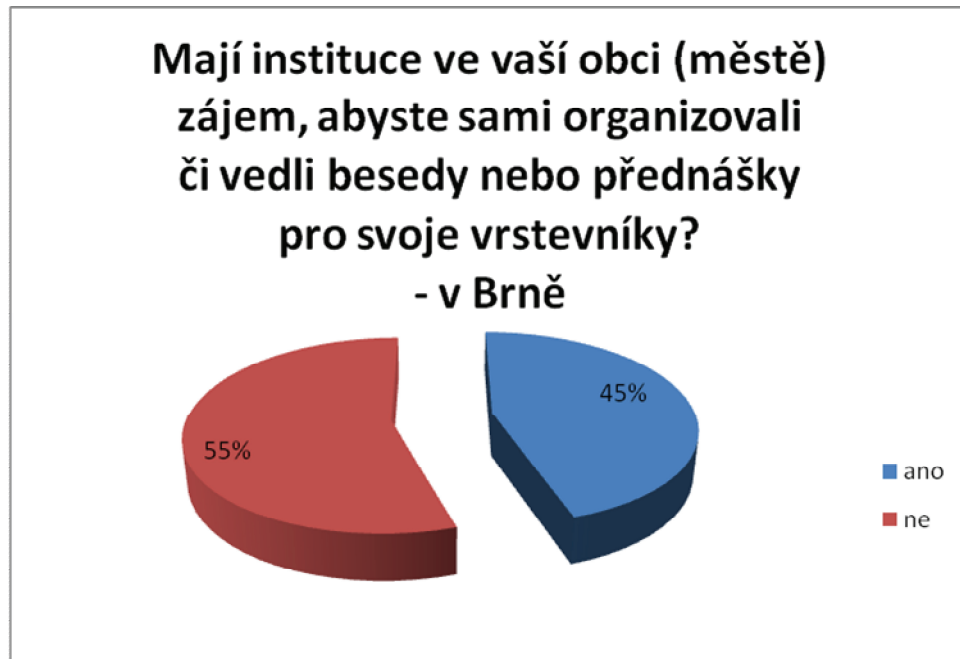
12. Za vaši účast v klubu seniorů vaše obec (město) nebo farnost:

Odpovědi na otázku číslo 12 se různily v rámci jednoho klubu. Například z celkového počtu 12 respondentů KLASu Brno-Líšeň jich 5 uvedlo, že se finanční příspěvek vybírá, zbytek zvolilo druhou variantu. Na základě tohoto dotazníku není možné vyvodit závěr, zda se vybírá nebo nevybírá poplatek. Tyto nejednoznačné odpovědi byly uvedeny celkem u čtyř klubů z šesti. Lze předpokládat, že finanční příspěvek je dobrovolný.

13. Mají instituce ve vaší obci (městě) zájem, abyste sami organizovali či vedli besedy nebo přednášky pro svoje vrstevníky?

Odpovědi na otázku číslo 13 jsou téměř shodné v rámci Brna a venkova: V Brně méně než polovina – 45 % uvedla, že obec má zájem o jejich činnost ve prospěch seniorů. Na venkově tato kladná odpověď mírně přesahovala polovinu respondentů – 51 %.

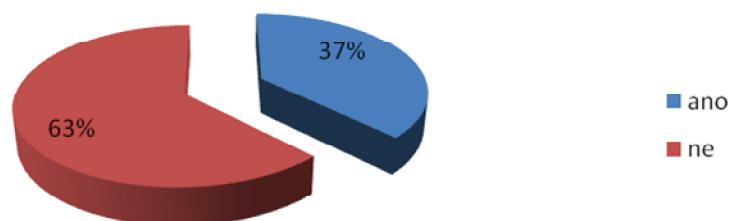

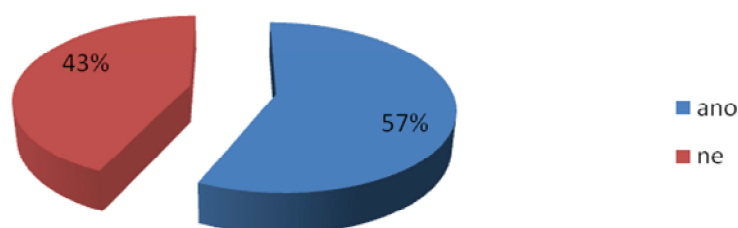
14. Mají instituce (zejména školy, knihovny) ve vaší obci (městě) zájem, abyste předávali svoje zkušenosti dětem a mládeži?

Odpovědi na otázku číslo 14 jsou rozdílné v rámci Brna a venkova: V Brně více než polovina – 63 %, uvedla, že instituce nemají zájem o jejich činnost ve prospěch dětí a mládeže. Naopak na venkově kladné odpovědi převažovaly – 57 %.

Mají instituce (zejména školy, knihovny) ve vaší obci (městě) zájem, abyste předávali svoje zkušenosti dětem a mládeži?
- v Brně

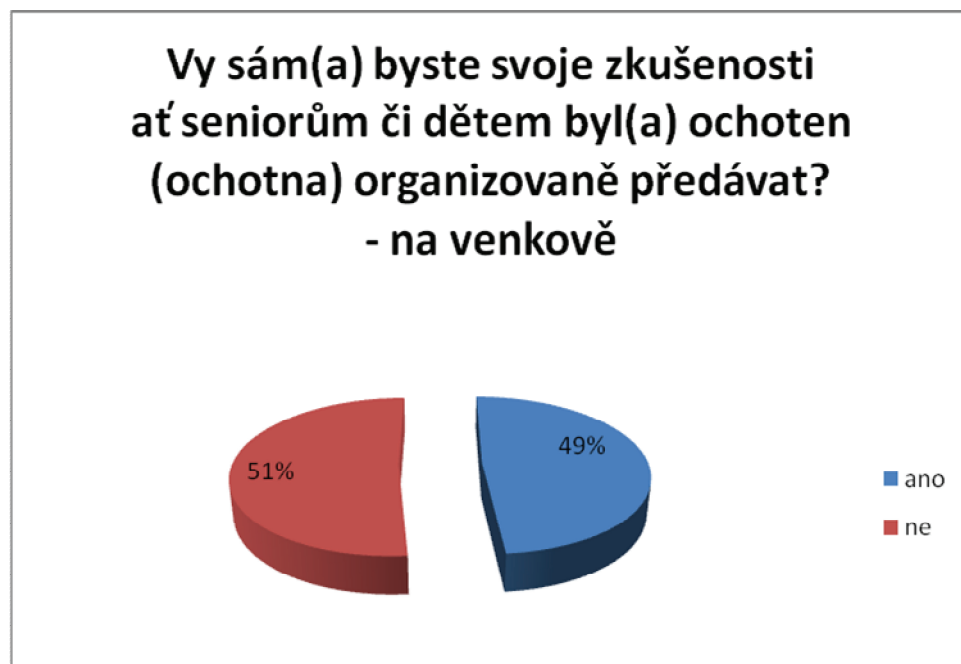
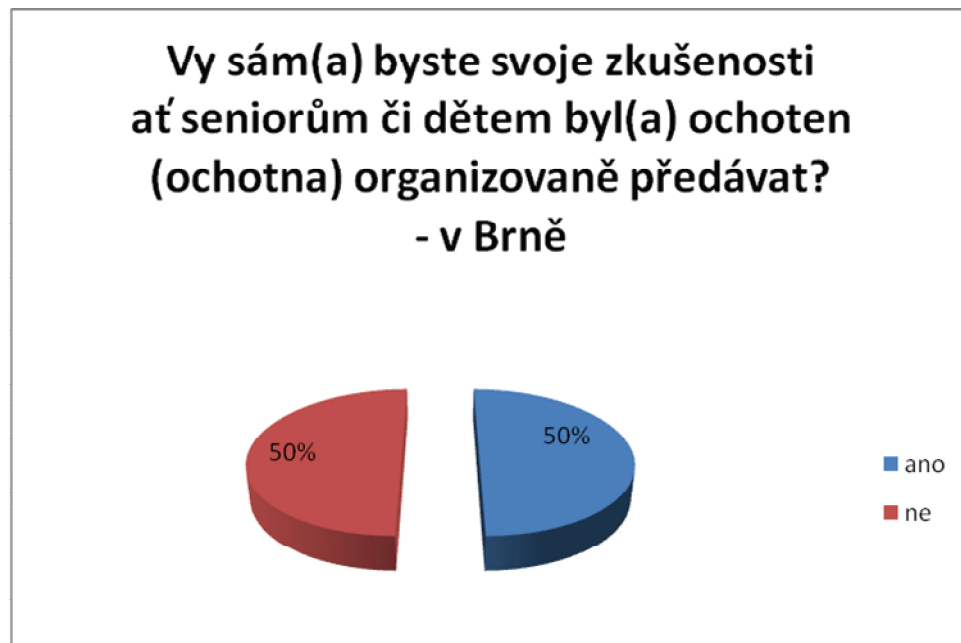

Mají instituce (zejména školy, knihovny) ve vaší obci (městě) zájem, abyste předávali svoje zkušenosti dětem a mládeži?
- na venkově

15. Vy sám (sama) byste svoje zkušenosti ať seniorům či dětem byl (byla) ochoten (ochotna) organizovaně předávat?

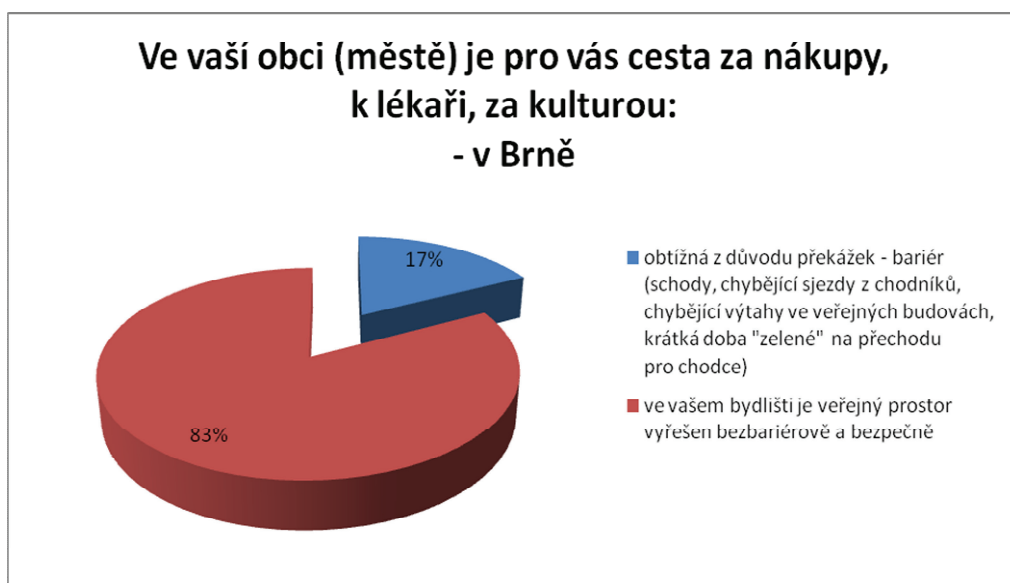
Otázkou číslo 15 jsem zkoumala samotný zájem respondentů předávat svoje zkušenosti ostatním. V obou skupinách je zájem shodný, a to polovina respondentů má zájem a byla by ochotna organizovaně zkušenosti předávat.

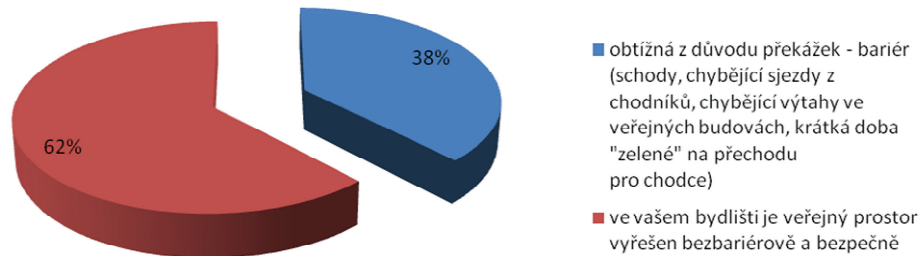
16. Ve vaší obci (městě) je pro vás cesta za nákupy, k lékaři, za kulturou:

17. Pokud se bezbariérovost ve vaší obci (městě) zlepšil:

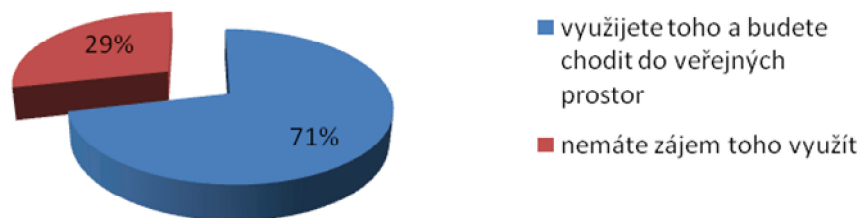
V otázce číslo 16 se respondenti vyjadřovali k bariérám ve veřejném prostoru. Respondenti z Brna ve většině vnímají, že jejich veřejný prostor je bezbariérový a bezpečný. U respondentů na venkově odpovědi ukazují, že jen málo přes 60 % vnímá prostor bez překážek. V obou skupinách respondenti, kteří uvedli odpověď A, tedy že pohyb po veřejném prostoru je pro ně ztížen překážkami a bariérami pokračovali otázkou číslo 17. Ostatní tuto otázku vynechali. V otázce 17 se vyjadřovali k tomu, zda v případě odstranění bariér ve veřejném prostoru toho využijí častěji než dosud. V Brně i za podmínek zlepšení nemá téměř 1/3 respondentů zájem častěji využívat veřejného prostoru. Naproti tomu na venkově byla odpověď jednoznačná: všichni by bezbariérového prostoru využili.

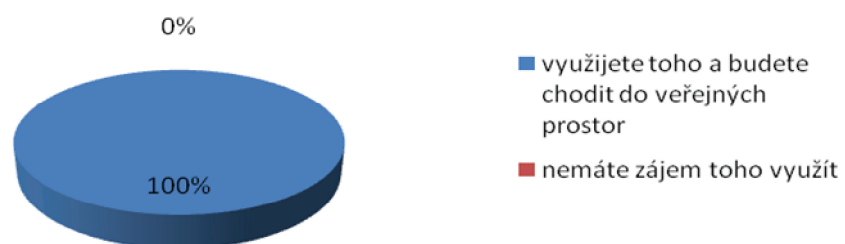
**Ve vaší obci (městě) je pro vás cesta za nákupy,
k lékaři, za kulturou:
- na venkově**

**Pokud se bezbariérovost ve vaší obci
(městě) zlepší:
- v Brně**

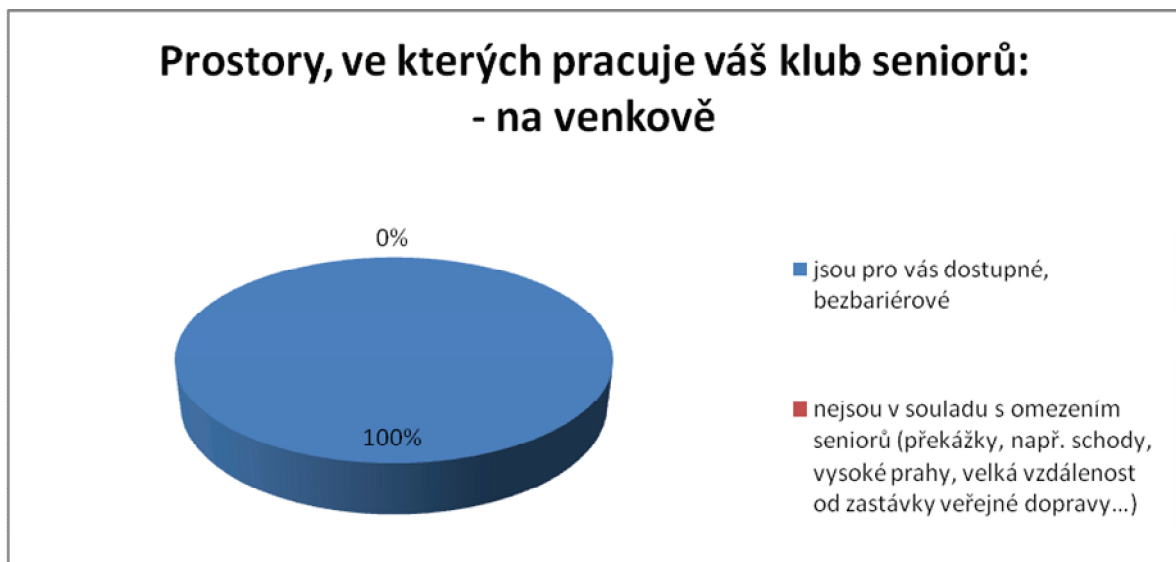
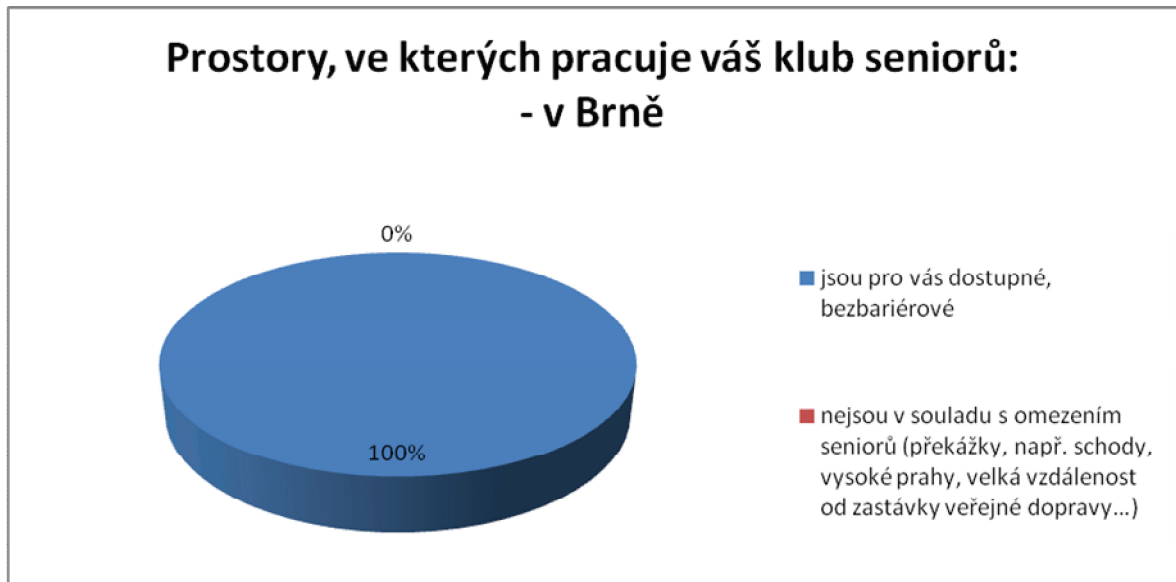

**Pokud se bezbariérovost ve vaší obci
(městě) zlepší:
- na venkově**

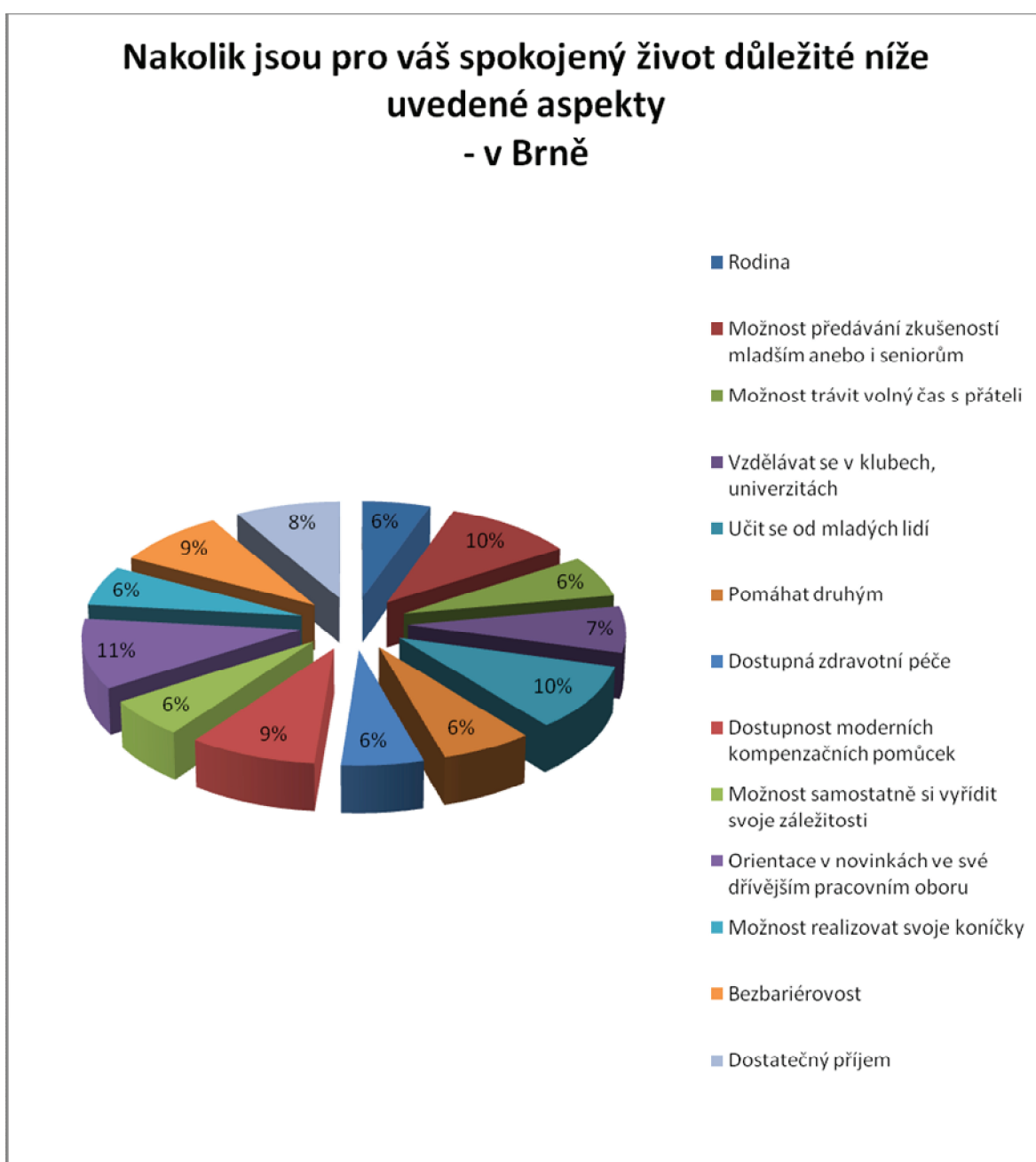
18. Prostory, ve kterých pracuje váš klub seniorů:

Vyhodnocení odpovědí na otázku číslo 18 jednoznačně ukazuje – 100 %, že všechny pobočky KLASu, jichž jsou respondenti účastníky, působí v bezbariérových prostorách.

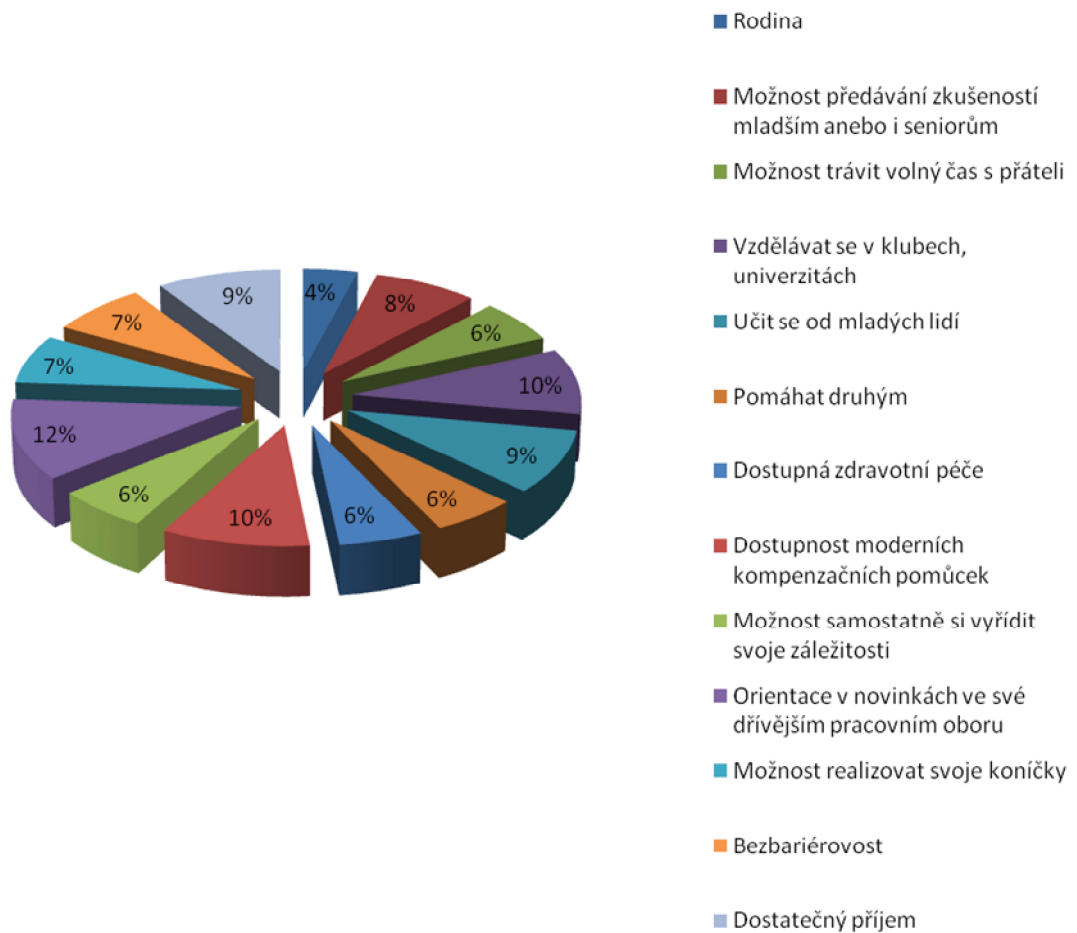

19. Nakolik jsou pro váš spokojený život důležité níže uvedené aspekty:

V otázce číslo 19 respondenti přisuzovali číselné hodnoty "známkování" třinácti oblastem osobního života. V obou skupinách respondenti velmi pozitivně hodnotí důležitost rodiny. Stejně tak dostupnost zdravotní péče považují za jeden z hlavních aspektů pro spokojený život. Nejmenší zájem mají o orientaci v novinkách jejich dřívějšího pracovního oboru. A to opět obě skupiny shodně. Rozdílně odpovídali respondenti z Brna a venkova v oblasti důležitosti jejich příjmu. Dostatečný příjem je hodnocen jako výrazně důležitější pro respondenty z krajského města Brna.

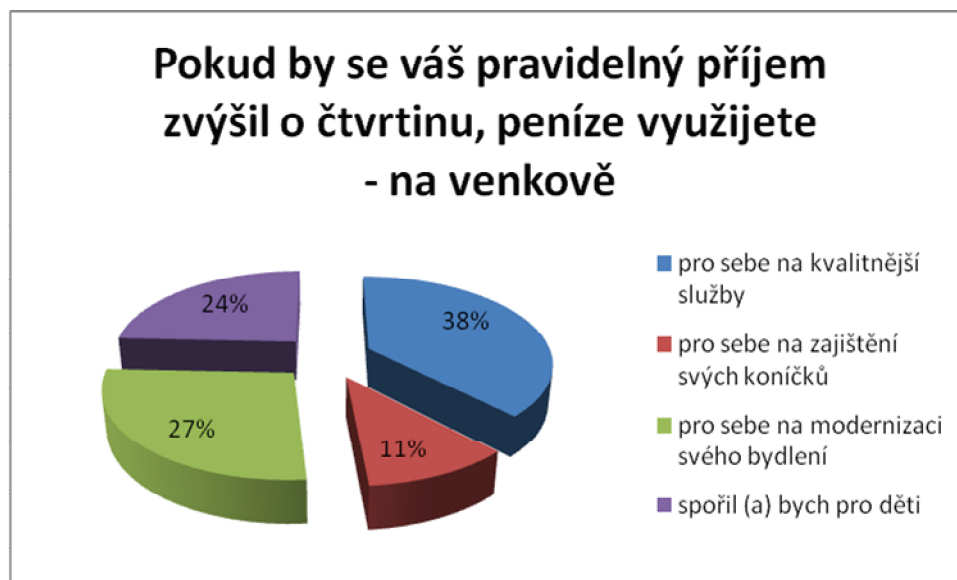
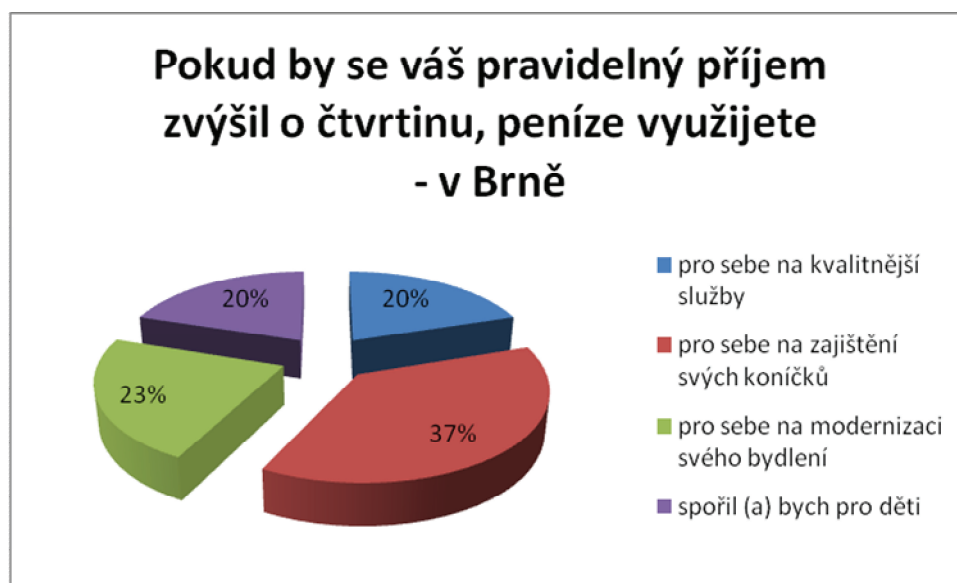

Nakolik jsou pro váš spokojený život důležité níže uvedené aspekty - na venkově

20. Pokud by se váš pravidelný příjem zvýšil o čtvrtinu, peníze využijete:

V otázce číslo 20 respondenti odpovídali, jakým způsobem by využívali pravidelný vyšší finanční příjem. V Brně by je senioři rádi využili na zajištění svých koníčků – 37 %, oproti tomu na venkově na kvalitnější sociální služby – 38%.

6.4 Verifikace nebo falzifikace pracovních hypotéz

Prostřednictvím dotazníků se dospělo k vyhodnocení stanovených hypotéz:

H1 Senioři na venkově se častěji potýkají s bariérami ve veřejných prostorách při osobním vyřizování svých záležitostí, než senioři ve městě Brně. Hypotéza byla potvrzena.

Pracovní hypotéza H1 byla verifikována.

H2 Město Brno informuje seniory o zájmových akcích lépe, než menší obec.

Hypotéza byla vyvrácena.

Pracovní hypotéza H2 byla falzifikována.

H3 Senioři žijící na vesnici využívají alternativní nabídky organizovaného vzdělávání méně často, než senioři žijící ve městě. Hypotéza byla potvrzena.

Pracovní hypotéza H3 byla verifikována.

H4 Senioři žijící ve městě Brně udržují kontakty s rodinou častěji, než senioři žijící mimo krajské město. Hypotéza byla vyvrácena.

Pracovní hypotéza H4 byla falzifikována.

ZÁVĚR

Téma mé bakalářské práce – „Sociální aspekty integrace seniorů“ jsem zvolila poté, co jsem zajišťovala odbornou přednášku s besedou a exkurzí pro klub seniorů. Začala jsem tehdy porovnávat jednání seniorů ze zmíněného klubu se seniory v mé rodině. Praxi v rámci mého studia jsem si zvolila rovněž na úseku péče o staré občany.

Cílem mé práce bylo popsat jednotlivé aspekty, které mají určitý vliv na integraci seniorů. V praktické části použitím kvantitativní statistické metody jsem zjišťovala, kterým aspektům přisuzují senioři nejvyšší hodnotu a jak se liší hodnocení seniorů v krajském městě Brně od seniorů z venkova.

Je nepochybné, že každý úsek lidského života má svoji hodnotu. Z demografického zjištění a prognóz vyplývá, že zastoupení seniorů v naší populaci je silné a jejich podíl se bude zvyšovat. Je dobré tuto skutečnost přijmout jako pozitivum a využít možnosti a schopnosti seniorů:

- senior disponuje volným časem, který je často ochoten a schopen nabídnout ve prospěch určitého společenství,
- senior je pamětníkem určitých historických událostí, které může zprostředkovat mladé generaci
- senior má zkušenosti životní, pracovní, v zájmové oblasti, přičemž bývá ochoten se o ně podělit,
- senior ve většině klade důraz na hodnoty citové, morální, náboženské před vlastnictvím a majetkem.

Mám za to, že je přínosem pro všechny, nabídnout seniorům aktivitu v podobě předávání zkušeností a znalostí. Seniorovi se tím dostává určitého uznání ve společnosti, ve které působí. Vznikají nové vztahy. Taková činnost může být obohacením pro všechny generace. V praktické části bylo zjištěno, že obce mají do určité míry zájem o zapojení seniorů do veřejného života a rovněž někteří senioři mají zájem svoje zkušenosti a dovednosti předávat druhým.

Senior během svého života často dospěje do doby, kdy už není sám schopen předávat zkušenosti druhým, ale z důvodu omezení vyžaduje jeho stav pomoc a péči od ostatních. V této době se musí vyrovnat s novou situací, tedy se závislostí na druhých, s bezmocností, s omezením svých možností. Na takovou situaci nebývá senior připraven, neboť takové

situace se nikde nenacvičují, seniora toto nikdo neučil. Přitom je všeobecně známo, že stárneme už od narození. Tato naše cesta životem začíná bezmocností, kterou překonáváme vývojem až k úplné samostatnosti v dospělém věku. Naše cesta životem však pokračuje snižováním samostatnosti a mnohdy končí závislostí na druhých. Je proto třeba, aby ve společnosti fungoval systém, který seniorům zajistí potřebnou péči a služby a který bude adresný, tedy bude posuzovat situaci seniora individuálně a nabízet péči tzv. na míru. Jeví se, že senioři si uvědomují důležitost fungujícího sociálního systému. Toto lze odvodit ze zjištění v praktické části: značná část seniorů, zejména na venkově, by svůj zvýšený příjem využila na kvalitnější sociální služby.

Po vyhodnocení dotazníků jsem dospěla k závěru, že menší město či obec nenabízí seniorovi bezbariérový veřejný prostor a současně bylo zjištěno, že existují rezervy města Brna v informovanosti seniorů. Naopak senioři žijící na venkově jsou častěji v kontaktu se členy své rodiny.

Ze skutečností uvedených v teoretické části i ze zjištění zaznamenaných v praktické části bakalářské práce vyplývá, že město Brno se seniorskou populací zabývá. Prostřednictvím neziskových organizací i škol zajišťuje volnočasové aktivity a potřebnou péči. Rovněž se zabývá snižováním bariér ve veřejných prostorech a zajištěním informací pro seniory. Obce a menší města, které jsem v praktické části zahrнула pod pojem „venkov“, rovněž zajišťují potřebnou péči seniorům. Platí zásada, že určitá specializovaná péče např. ve formě poraden, bývá poskytována ve větším městě i pro okolí. Naproti tomu i venkov zajišťuje pečovatelskou a jinou službu či osobní asistenci v terénu, většinou v domácnosti seniora. Na venkově pracují zájmové organizace s velkým podílem seniorů.

Výsledky praktické části této bakalářské práce by mohly být jedním z podkladů pro plánování sociálních služeb, aktivit pro seniory i mezigeneračních aktivit. Dále pro zvažování úprav veřejných prostor a pro zapojení seniorů do veřejného života. Touto oblastí se zabývají samosprávné orgány veřejné správy, jako je zastupitelstvo, rada a sociální komise.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BRAGTON, Allen D. a Leonard FELLOWS. *Trénink obou polovin mozku*. Praha: Portál s.r.o., 2009. ISBN 978-80-7367-631-5

Demografie. [online]. [cit. 2014-03-23 12:12].

Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=34

Diakonie. [online]. [cit. 2014-02-10 15:12].

Dostupné z: <http://www.diakonie.cz/nase-sluzby/projekty/bydleni-senioru-film/>

DOŇKOVÁ, Olga a Jan Sebastian NOVOTNÝ. *Vývojová psychologie pro sociální pedagogy*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010

DPMB: DP Asistent. [online]. [cit. 2014-02-17 07:53].

Dostupné z: <http://www.dpmb.cz/Default.aspx?seo=dp-asistent>

GILLNEROVÁ, Ilona a Jiří BURIÁNEK. *Základy psychologie sociologie*. Praha: Nakladatelství Fortuna, 2004. ISBN 80-7168-749-9. 105 s.

HAŠKOVCOVÁ, Helena a Jindra PAVLICOVÁ. *Ošetřovatelství: ideály a realita v ambulantní péči*. Praha: Galén, 2013. ISBN 978-80-7492-063-9

HOLMEROVÁ, Iva, Olga STAROSTOVÁ, Radka VEPŘKOVÁ a Petr WIJA. *Bedekr aktivního stárnutí*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2013. ISBN 978-80-87398-36-4. 6 s.

HOLMEROVÁ, Iva, Olga STAROSTOVÁ, Radka VEPŘKOVÁ a Petr WIJA. *Bedekr aktivního stárnutí*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2013. ISBN 978-80-87398-36-4

HOLMEROVÁ, Iva, Olga STAROSTOVÁ, Radka VEPŘKOVÁ a Petr WIJA. *Bedekr aktivního stárnutí*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2013. ISBN 978-80-87398-36-4. 59–60 s.

JEŘÁBEK, Hynek a kol. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství Praha, 2013. ISBN 978-80-7419-117-6

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: Možnosti, které čekají*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3604-4. 9 s.

LACA, Slavomír. *Sociální pedagogika v kontextu životních etap člověka: Stárnutí a staroba jako prirodzená sučást lidského života* [CD ROM]. 2013. vyd. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2013. ISBN 978-80-871082-43-7. 107 s.

MAGISTRÁT MĚSTA BRNA. *Atlas přístupnosti centra města Brna* [online]. 2012 [cit. 2014-02-23 22:35]. Dostupné z: http://www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/magistrat_mesta_brna/OZ/Atlas_pristupnosti_2012.pdf

MAGISTRÁT MĚSTA BRNA. *Generel bydlení města Brna*. [online]. [cit. 2014-04-13]. Dostupné z: http://www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/magistrat_mesta_brna/BO/generel/generel_2008.pdf

MAGISTRÁT MĚSTA BRNA. *Zdravotnická zařízení v Brně a bezbariérovost*. Brno: Odbor zdraví, Magistrát města Brna.

MĚSTA PRO AKTIVNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ: Aktivní začleňování seniorů v Brně [CD-ROM]. Brno, 4. 10. 2012

MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2009. 96 s.

MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2009

MÜHLPACHR, Pavel. *Schola Gereontologica*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005. ISBN 80-210-3838-1

O Charitě. [online]. 2014 [cit. 2014-02-10 15:08].

Dostupné z: <http://www.charita.cz/o-charite>

ODBOR PREVENČE KRIMINALITY. *Evropský rok dobrovolných činností na podporu aktivního občanství 2011* [online]. [cit. 2014-02-25 11:01]. Dostupné z:

<http://www.mvcr.cz/clanek/evropsky-rok-dobrovolnych-cinnosti-na-podporu-aktivniho-obcanstvi-2011.aspx>

PINTO. *Společně: včera, dnes a zítra*. Portugalsko: Association VIDA, 2009. ISBN 978-989-8283-01-6. 11 s.

PINTO. *Společně: včera, dnes a zítra*. Portugalsko: Association VIDA, 2009. ISBN 978-989-8283-01-6

POKORNÁ, Alena. *Komunikace se seniory*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. ISBN 978-80-247-3271-8. 51 s.

Právo a rodina: Rodina, manželství, děti a mládež, dědictví. Praha: Linde Praha, 2014, 16., 3/201. ISSN 1212-866X

RADVAN, Eduard a Michal VAVŘÍK. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2009, 46 s.

Rodina. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2014-02-18 11:14].

Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Rodina>

Rozvojové dokumenty strategie pro Brno, registrační číslo projektu:

CZ.1.04/4.1.01/53.00084. [online]. [cit. 2014-02-23 21:14].

Dostupné z: <http://www.brno.cz/sprava-mesta/dokumenty-mesta/koncepcni-dokumenty/rozvojove-dokumenty-strategie-pro-brno/>

RYLKO, Stanislaw a James Francis STAFFORD. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*. 1. vyd. Praha: Česká biskupská konference, 2010. 39. díl

RYLKO, Stanislaw a James Francis STAFFORD. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*. 1. vyd. Praha: Česká biskupská konference, 2010. 39. díl. 7 s.

RYLKO, Stanislaw a James Francis STAFFORD. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*. 1. vyd. Praha: Česká biskupská konference, 2010. 39. díl. 4 s.

Senioři. [online]. [cit. 2014-03-23 11:55].

Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/seniori>

Stárnutí obyvatel České republiky. [online]. [cit. 2014-03-23 12:08]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/kulaty_stul:_starnuti_obyvatel_ceske_republiky_prezentace20120131

ŠERÁK, Michal. *Zájemové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál s.r.o., 2009. ISBN 978-80-7367-551-6

ŠERÁK, Michal. *Zájemové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál s.r.o., 2009. ISBN 978-80-7367-551-6. 52 s.

ŠERÁK, Michal. *Zájemové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál s.r.o., 2009. ISBN 978-80-7367-551-6. 189 s.

TOŠNER, Jiří. Dobrovolníci v neziskových organizacích – příležitosti a bariéry. [online]. [cit. 2014-02-25 10:57]. Dostupné z: http://www.unesco-kromeriz.cz/sbornik_2003/tosner_jiri.pdf

VAVŘÍK, Michal a Tomáš JILČÍK. *Základy sociologie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011. 20 s.

VÍZDAL, František. *Sociální psychologie I*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010

VOŠ SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ. Nепublikovaný materiál. *Sociální politika: přednáška*. 2012. vyd. Opletalova 6, Brno

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

WALSH, Danny. *Skupinové hry a činnosti pro seniory*. Praha: Portál s.r.o., 2005. ISBN 80-7178-970-4. 17 s.

Zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod, ve znění zákona č. 162/1998 Sb.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 209/1992 Sb. o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 89/2012Sb., občanský zákoník

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Židovská obec Brno. [online]. [cit. 2014-02-13 8:45].

Dostupné z: <http://www.zob.cz/?q=socialni>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

CRSP	Centrum pro rodinu a sociální péči.
KLAS	Klub aktivních seniorů.
LDN	Léčebna dlouhodobě nemocných.
OSN	Organizace spojených národů.
ZTP	Zdravotně těžce postižený.
ZTP/P	Zdravotně těžce postižený s průvodcem.

DOTAZNÍK

Jmenuji se Iveta Straková a jsem studentkou Vysoké školy Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulty humanitních studií, Institutu mezioborových studií Brno. Za téma mé bakalářské práce jsem zvolila „Sociální aspekty integrace seniorů“.

Tento dotazník je anonymní a Vámi poskytnuté údaje budou sloužit pouze jako podklad ke zpracování bakalářské práce a nebudou poskytnuty třetí osobě.

Vaše odpovědi, prosím, zakroužkujte. Pokud váháte s odpovědí, zakroužkujte tu, která Vás napadla jako první. Žádná odpověď není špatná.

1. Jste

- a) žena
- b) muž

2. Věk

- a) 60–70 roků
- b) 71–80 roků
- c) 81–90 roků
- d) 91 a více roků

3. Bydlíte

- a) v Brně
- b) na vesnici nebo menším městě

4. Bydlíte

- a) sami
- b) s manželem (manželkou, partnerem, partnerkou)
- c) s širší rodinou

- 5. Rodinu**
- a) nemáte
  - b) máte

*Pokud jste v otázce č. 5. zvolili odpověď b), pokračujte otázkou č. 6.
V opačném případě pokračujte otázkou č. 7.*

6. Se členy své rodiny:

- a) jste v častém osobním kontaktu, sdílíte společné zážitky, pomáháte si vzájemně
- b) jste v kontaktu pouze ve smyslu občasných návštěv a telefonátů
- c) nejste v osobním kontaktu

7. Vaše obec (město)

- a) dostatečně informuje o vzdělávacích akcích pro seniory
- b) tyto informace nejsou dostatečné

8. Mimo tohoto seniorského klubu

- a) navštěvujete i jiný druh vzdělávání
- b) organizovaně se jinde nevzděláváte, tento klub postačuje
- c) vzděláváte se doma (knihy, rozhlas, televize, noviny, internet – podtrhněte v závorce to, co platí)

9. Poznatky získané v klubu seniorů

- a) využíváte v praxi
- b) nevyžíváte

10. Pro odpovědi na tyto otázky zvolte číselné ohodnocení před každým řádkem.

Stupnice je stejná jako známky ve škole:

1 rozhodně ano   2 spíše ano   3 nevím   4 spíše ne   5 rozhodně ne

Pravidelná účast v klubu seniorů vám dává

tvrzení	hodnocení
orientaci v oblasti prevence kriminality	
informace o nových technologiích (počítače, mobily)	
možnost prezentovat svoje zájmy a záliby	
možnost prezentovat svůj názor	
možnost orientovat se v sociální pomoci (dávkách, službách)	
odvahu samostatně si vyřídit svoje záležitosti	
odvahu ptát se na to, čemu nerozumím	
možnost sdílet společné zážitky	
možnost vyzkoušet výtvarnou tvořivou činnost	
možnost pohybové aktivity	

11. Pokud by ve vaší obci (městě) klub seniorů nepracoval

- a) vyhledal(a) byste jiný druh organizovaného vzdělávání
- b) nové poznatky byste získával(a) individuálně

12. Za vaši účast v klubu seniorů vaše obec (město) nebo farnost

- a) vybírá finanční příspěvek
- b) nevybírá finanční příspěvek

13. Mají instituce ve Vaší obci (městě) zájem, abyste sami organizovali či vedli besedy, přednášky pro svoje vrstevníky?

- a) ano
- b) ne

14. Mají instituce (zejména školy, knihovny) ve Vaší obci (městě) zájem, abyste předávali svoje zkušenosti dětem a mládeži?

- a) ano
- b) ne

15. Vy sám (sama) byste svoje zkušenosti ať seniorům či dětem byl(a) ochoten (ochotna) organizovaně předávat?

- a) ano
- b) ne

16. Ve vaší obci (městě) je pro vás cesta za nákupy, k lékaři, za kulturou

- a) obtížná z důvodu překážek – bariér (schody, chybějící sjezdy z chodníků, chybějící výtahy ve veřejných budovách, krátká doba „zelené“ na přechodu pro chodce)
- b) ve Vašem bydlišti je veřejný prostor vyřešen bezbariérově a bezpečně

*Pokud jste v otázce č. 16. zvolili odpověď a), pokračujte otázkou č. 17.
V opačném případě pokračujte otázkou č. 18.*

17. Pokud se bezbariérovost ve vaší obci (městě) zlepšila

- a) využijete toho a budete chodit do veřejných prostor
- b) nemáte zájem toho využít

18. Prostory, ve kterých pracuje váš klub seniorů

- a) jsou pro vás dostupné, bezbariérové
- b) nejsou v souladu s omezeními seniorů (překážky, např. schody, vysoké prahy, velká vzdálenost od zastávky veřejné dopravy apod.)

19. Pro odpovědi na tyto otázky zvolte číselné ohodnocení před každým řádkem.

Stupnice je stejná jako známky ve škole:

1 rozhodně ano   2 spíše ano   3 nevím   4 spíše ne   5 rozhodně ne

Nakolik jsou pro váš spokojený život důležité níže uvedené aspekty

tvrzení	hodnocení
Rodina	
Možnost předávání zkušeností mladším anebo i seniorům	
Možnost trávit volný čas s přáteli	
Vzdělávat se v klubech, univerzitách	
Učit se od mladých lidí	
Pomáhat druhým	
Dostupná zdravotní péče	
Dostupnost moderních kompenzačních pomůcek	
Možnost samostatně si vyřídit svoje záležitosti	
Orientace v novinkách ve své dřívějším pracovním oboru	
Možnost realizovat svoje koníčky	
Bezbariérovost	
Dostatečný příjem	

20. Pokud by se váš pravidelný příjem zvýšil o čtvrtinu, peníze využijete

- a) pro sebe na kvalitnější sociální služby
- b) pro sebe na zajištění svých koníčků
- c) pro sebe na modernizaci svého bydlení
- d) spořil(a) bych pro děti

Děkuji Vám
za vyplnění dotazníku.